

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Факультет іноземної та слов'янської філології
Кафедра української мови і літератури

Горбатенко Ірина Сергіївна

**ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИЧНОЇ МОВИ СЕРГІЯ ЖАДАНА:
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ ТА ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНИЙ
АСПЕКТИ**

Спеціальність: 014.01 Середня освіта (Українська мова і література.

Англійська мова)

Галузь знань: 01. Освіта/Педагогіка

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеню магістра

Науковий керівник

_____ О.М. Рудь,

кандидат філологічних наук, доцент
кафедри української мови і літератури

« ____ » _____ 2021 року

Виконавець

_____ І.С. Горбатенко

« ____ » _____ 2021 року

Суми 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЕТИЧНОЇ МОВИ .	7
1.1. Поетична мова як об'єкт лінгвістичного дослідження	7
1.2. Мовознавчі аспекти вивчення поетичної мови Сергія Жадана	12
Висновки до Розділу 1	19
РОЗДІЛ 2 МОВНІ ДОМІНАНТИ ПОЕТИЧНОЇ МОВИ СЕРГІЯ ЖАДАНА .	20
2.1. Лексико-семантичні особливості мови поезії Сергія Жадана.....	20
2.1.1. Тематичні групи лексики	20
2.1.2. Застаріла лексика в поетичних текстах Сергія Жадана	24
2.1.3. Діалектна лексика у віршованих рядках поета	32
2.2. Лексико-стилістичні особливості поетичної мови Сергія Жадана.....	36
2.2.1. Поетичні символи Сергія Жадана	36
2.2.2. Епітети як засоби художньої образності	52
2.2.3. Метафора у поетичному мовленні Сергія Жадана	63
2.2.4. Порівняння як мовно-художній засіб поезії	68
Висновки до Розділу 2	72
РОЗДІЛ 3 ВИКОРИСТАННЯ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТІВ СЕРГІЯ ЖАДАНА НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	73
Висновки до Розділу 3	81
ВИСНОВКИ.....	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	86

ВСТУП

Актуальність дослідження. Мова поезії є об'єктом дослідження різних наукових поглядів. Основними завданнями сучасної лінгвостилістичної теорії є визначення й аналіз конструктивних характеристик поетичної мови, встановлення логічно-сміслових зв'язків між структурними одиницями поетичної мови та їх інтерпретація.

Окрім того, важливо дослідити індивідуально-авторський стиль поета для того, щоб сформувати цілісну картину фонетичних, словотвірних, морфологічних, семантично-сміслових та стилістичних характеристик його поетичної мови.

Поетичну мову в різних аспектів вивчали Вергілій [1], Цицерон [1], Арістотель [2], Н. Буало [12], Л. Виготський [19], З. Фройд [1], А. Ткаченко [106], І. Франко [117], Р. Будагов [13], Л. Булаховський [14], В. Виноградов [16], І. Гальперін [21], В. Кожинов [20], О. Потебня [75], В. Русанівський [109], Р. Якобсон [1], Л. Мацько [64], Л. Пустовіт [78], Н. Сологуб [91], Л. Ставицька [92].

Дослідженню індивідуально-авторського поетичного стилю присвячені праці таких лінгвістів, як Т. Берест [5], Л. Лисиченко [59], О. Таран [103], О. Тодор [40] та інші.

Словниковий склад поетичної мови досліджували С. Бевзенко [4], І. Білодід [99], С. Бирик [40], Л. Булаховський [14], Д. Ганич [20], А. Грищенко [98], С. Єрмоленко [40], М. Жовтобрюх [46], С. Караман [100], О. Пономарів [101], О. Тараненко [105], М. Костомаров [53], М. Сумцов [97], І. Ющук [122].

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного та поглибленого вивчення особливостей поетичної мови Сергія Жадана в лексико-семантичному та лексико-стилістичному аспектах. На сьогодні лексичне багатство поетичної мови Сергія Жадана вивчено недостатньо. «Будь-яке слово, використане автором, не є випадковим. Кожна лексема,

поєднуючись із іншою, кодує думки, характеризує суть проблеми, а неоднорідність і багатство лексичного складу свідчить про талант письменника, його освіченість, інтелектуальний рівень і національну свідомість, а також відображає багатство мовної картини письменника» [25, с. 34].

Мета наукового дослідження – визначити особливості поетичної мови Сергія Жадана в лексико-семантичній та лексико-стилістичній площинах.

Досягнення поставленої мети дослідження передбачає розв’язання таких завдань:

- 1) розглянути поетичну мову як об’єкт лінгвістичних досліджень;
- 2) визначити мовознавчі аспекти вивчення поетичної мови Сергія Жадана;
- 3) виявити лексико-семантичним особливості мови поезії Сергія Жадана;
- 4) здійснити аналіз лексико-стилістичним засобам поетичної мови Сергія Жадана;
- 5) на основі поетичних текстів Сергія Жадана розробити систему вправ для використання на уроках української мови у старших класах під час узагальнення і систематизації найважливіших відомостей з лексикології.

Об’єкт дослідження – поетична мова Сергія Жадана.

Предмет дослідження – лексика поетичної мови Сергія Жадана із семантичного та стилістичного погляду.

Для досягнення мети та розв’язання поставлених завдань використано такі **методи** дослідження: метод критичного аналізу та систематизації наукової літератури; метод дефініційного аналізу; метод вибірки і систематизації мовних одиниць; лексико-семантичний аналіз; метод лексико-стилістичного аналізу.

Джерельною базою дослідження послужили збірки поетичних творів «Антенa», «Тамплієри», «Список кораблів».

Наукова новизна роботи полягає в узагальненні лінгвістичних досліджень поетичної мови Сергія Жадана, у виокремленні, класифікації

та аналізові мовних одиниць відповідно до лексико-семантичного та лексико-стилістичного аспектів.

Практичне значення. Результати дослідження можуть знайти практичне використання у навчальних курсах ВНЗ з сучасної української літературної мови, стилістики української мови; під час написання наукових праць студентами філологічних факультетів; під час вивченні теми «Лексикологія» на уроках української мови в загальноосвітніх школах; на курсах підвищення кваліфікації вчителів-словесників.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження обговорювалися на засіданні кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка та науково-практичних конференцій різного рівня, вебінарах, наукових сесіях тощо: III Міжнародна науково-практична інтернет-конференція студентів, магістрантів, аспірантів «Філологія, лінгводидактика, професійна комунікація в науковому дискурсі» (СумДПУ імені А.С. Макаренка, 8 листопада 2019); Міжнародна науково-практична конференція «Культуромовна особистість фахівця у XXI столітті» (м. Суми, СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 12 грудня 2019 р.); вебінар до Міжнародного дня рідної мови «Рідномовна і багатомовна освіта у контексті сталого розвитку суспільства» (Київ, 17 лютого 2020 р.); III Міжнародна науково-практична конференція здобувачів вищої освіти і молодих учених «Академічна культура дослідника в освітньому просторі: європейський та національний досвід» (Суми, 14-15 травня 2020 р.); Тридцята наукова сесія Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка (березень 2021 р.); V Усеукраїнська науково-практична конференція «Інновації в освіті і педагогічна майстерність учителя-словесника» (Суми, СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 29-30 жовтня 2021 р.).

Результати дослідження оприлюднені в наукових статтях:

1) Горбатенко, І. С. Тематичні групи лексики в поезії Сергія Жадана [Текст]. *Актуальні питання філології та методології : збірник статей студентів*. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. С. 30-36;

2) Рудь О. М., Горбатенко І. С. Символіка орнітологічних назв у поезії Сергія Жадана. *Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 34. Т. 4.* 2020. С. 143-148;

3) Рудь О. М., Горбатенко І. С. Застаріла лексика в поетичних текстах Сергія Жадана: функціонально-семантичний аспект. Науковий вісник ХДУ. Серія Германістика та міжкультурна комунікація. Секція 4. Слов'янські мови. № 1. 2021. С. 130-137;

4) Горбатенко І. Діалектизми у поетичному тексті Сергія Жадана. *Сумщина в історико-літературному вимірі*, Суми, 2021 (у друці),

5) Горбатенко І. Мовознавчі аспекти вивчення поетичної мови Сергія Жадана. *Актуальні питання філології та методології : збірник статей студентів*. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021 (у друці).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЕТИЧНОЇ МОВИ

1.1. Поетична мова як об'єкт лінгвістичного дослідження

З давніх-давен поетичний текст привертає увагу дослідників, оскільки є складною багаторівневою системою з погляду фонетичних особливостей, лексичного та семантичного наповнення, структурної організації віршорядків, індивідуального стилю автора, ейдології (вивчення та аналіз образів, символів, міфів), вживання художніх засобів та стилістичних фігур.

Різноманітність поглядів щодо вивчення поетичної мови зумовлює широке коло наукових досліджень у різних наукових галузях: риторика (Вергілій [1], Цицерон [1]), філософія (Арістотель [2], М. Бахтін [3], Н. Буало [12]), психологія (Л. Виготський [19], К. Станіславський [93], З. Фройд [1]), літературознавство (Є. Адельгейм [1], А. Ткаченко [106], І. Франко [117]), лінгвістика (Р. Будагов [13], Л. Булаховський [14], В. Виноградов [16], І. Гальперін [21], В. Кожин [20], О. Потебня [75], В. Русанівський [109], Р. Якобсон [1]), лінгвопоетика (С. Єрмоленко [37], Л. Мацько [65], Л. Пустовіт [78], Н. Сологуб [91], Л. Ставицька [92]).

Давньогрецький філософ Арістотель у праці «Поетика» визначив причини появи поезії через наслідування предметів та явищ навколишнього світу: «...поезію породили взагалі дві причини, і до того ж, цілком природні. По-перше, людям з дитинства властиво наслідувати, – тим вони від інших живих істот і відрізняються, що дуже здатні до наслідування, завдяки якому вони і набувають перших знань. По-друге, всі відчують у наслідуванні приємність» [2, с. 42-43]. Мислитель обґрунтував закономірності та принципи побудови художньої мови, звернув увагу на взаємозв'язок автора та читача.

Французький теоретик класицизму Н. Буало у трактаті «Мистецтво поетичне» розмірковує про зміст поетичного твору, його ритміку, визначає ідейні засади, дає настанови авторам, щоб кожне слово набувало таємничого сенсу, привертало увагу та зацікавлювало читача: «Бувають автори, що їхні

думки тьмяні / В густому плавають, імлистому тумані, / Аж сонцем розуму його не розігнать. / Ви вчіться мислити, тоді уже пишуть» [12, с. 91]. Автор переконаний: для того, щоб створити справді вартісний поетичний продукт, потрібно бути розумною, далекоглядною особистістю, яка може бачити не лише на поверхні, а й глибше, бачити глибинну сутність прихованого сенсу предмети чи явища навколишнього світу. Ще однією важливою порадою теоретика є навернення читача до роздумів: «Вмів Персій, хоч не раз тяжкий для читачів, / Думок багато дасть, сказавши мало слів» [12, с. 85]. Зауважимо, Персій прославився майстерністю написання сатир, але «свої думки він висловлює у досить складній і часом малозрозумілій формі». У той же час, як зауважують В. Пащенко, Н. Пащенко, «...покоління, прощаючи йому малозрозумілі «прикраси» й мовні звороти, цінували Персія [давньоримського поета] за прагнення пізнати високу істину, за проповідь моральності й чистоти людських відносин» [72, с. 691]. Таким чином, Н. Буало через розгляд образу Персія намагається розкрити, висловити свої вимоги до поетичних текстів: істинність, моральність, чистота.

Видатний психоаналітик З. Фройд у статті «Поет і фантазування» розмірковуючи про творчий процес поета, зазначає: «Поет <...> витворює світ фантазії, який сприймає дуже серйозно, тобто він, поет, переповнений дуже багатьма почуттями, які у той же час він рідко відділяє від дійсності» [1, с. 85]. З. Фройд переконаний, що «найінтимнішою таємницею» поета є вміння донести до читача власні думки, переживання, емоції, вміння дарувати велику насолоду [1, с. 90]. Науковець уважав, що віршотворення – сокровенний процес, який проходить декілька стадій на шляху появи остаточного варіанта тексту.

І. Франко вважав, що поетична мова – це спосіб висловлення наших думок, зображення світу таким, який «нам показують його наші змисли», це індивідуально-авторське світобачення [117, с. 116]. Окрім того, митець зауважував, що для того, щоб точно описати свої думки на папері, треба фізично і внутрішньо «пережити якнайповніше і найінтенсивніше» ту подію

чи почуття, які поет буде описувати, а вже потім працювати над формою поетичного твору. Поет через призму власного світосприймання на основі пережитих моментів, спогадів, станів «накладає відбиток» власного авторського досвіду, який інтерпретується у поетичні рядки. «Поезія є продуктом душевних функцій», що опирається переважно на внутрішні відчуття та переживання, – наголошував І. Франко.

А. Ткаченко у праці «Мистецтво слова» стверджує, що художня мова «вдається до нових і нових зусиль ословити, передати невимовне, поділитися з іншими солодкою мукою осягнення світу, себе, інших...» [106, с. 71]. Дійсно, передати «невимовне» за допомогою слова складно, оскільки варто врахувати різноманітність світоглядів та особливості сприймання поезії читацькою аудиторією. Дослідник наводить твердження, що лірика завжди є «суб'єктивованою», оскільки вона є виразником авторського світогляду, тож читач має змогу поверхнево зануритися в авторський потік свідомості, інтерпретувати викликані в уяві образи, символи через призму власного психотипу.

У сучасному мовознавстві намітилися три напрями вивчення поетичної мови. Як наголошує С. Єрмоленко, поетична мова розглядається з погляду лінгвопоетики та стилістики, історії української літературної мови та історико-літературного погляду [37, с. 324].

В. Кожинів зацентровує увагу на тому, що поезія – це «унікальний, незмінний інструмент перетворення слова на мистецтво» [20, с. 92]. Художній текст передає не лише красу того чи іншого слова, а й викликає в уяві читача певний образ-символ, розширює його категоріальний апарат, надихає на естетичне сприймання дійсності, змушує стежити за творчим потоком свідомості автора, співпереживаючи разом з ним.

У сучасній довідковій літературі поетична мова розглядається, як: 1) мова віршованої поезії, або віршована мова (у протиставленні поняттю «мова прози»); 2) мова художньої літератури з її визначальною естетичною функцією; 3) система мовно-виражальних засобів, орієнтованих на досягнення

ефекту високого стилю, незвичного для буденного спілкування [40, с. 131 с.; 109, с. 462].

В. Виноградов, Р. Будагов, Г. Винокур, Л. Мацько, М. Пилинський, В. Русанівський поетичну мову розглядають як «джерело формування і критерій становлення літературної мови та літературної норми» [109, с. 53]. Зокрема Р. Будагов зауважує, що мова художньої літератури «має не тільки комунікативні, а й естетичні цілі. Вона широко використовує різні стилі. З цього погляду це система більш вільна, ніж літературна мова» [13, с. 78]. Л. Мацько вважає, що стиль художньої літератури є «серцевиною стилістичної системи національної мови», він взаємодіє з іншими стилями мови і впливає на їх формування і розвиток [65, с. 243]. На цьому ж наголошує С. Єрмоленко, яка зазначає, що «художні тексти визнаються одним із важливих критеріїв становлення літературної мови» [109, с. 463].

Поетична мова, зауважує С. Єрмоленко, навіть розмовній лексиці надає естетичного звучання, є активним джерелом творення okazionalizmів, формує лексикографічний склад поетизмів, збагачує сучасну українську літературну мову емоційно-експресивними словами. Крім того, у поетичному творі можуть бути використані сполучення непокєднуваних лексем у розмовному мовленні з метою створення підсилювального ефекту, експресії, передачі внутрішнього стану ліричного героя та світу, який його оточує, оскільки читач сприймає поезію завдяки власним індивідуальним перцептивним особливостям [109, с. 463].

Сучасні лінгвісти розглядають поетичну мову різноаспектно. Зокрема Л. Мацько, аналізуючи поетичну мову Т. Шевченка, виявляє риси мовної особистості митця, описує «джерела мовнокультурних інтересів пророка», акцентує на винятковій ролі Кобзаря у розвитку сучасної української літературної мови [63, с. 11]. У статті «Мовна особистість Андрія Малишка як лінгвокультурологічний феномен національного виховання у світлі лінгвофілософії» Л. Мацько аналізує мовну особистість А. Малишка, визначає

джерела поетичної мови, зауважує, що поетична мова митця «наскрізно тропеїчна», містить образи глибокої «сміслової концентрації» [62, с. 146].

Ю. Бобрикова в науковій праці «Поетична культура ранньої лірики Олександра Олеся» описує художню мову Олександра Олеся періоду ранньої творчості, акцентує на вживанні поетом експресивно-емоційної лексики, старослов'янізмів, архаїзмів, історизмів та діалектизмів у віршових текстах. Дослідниця акцентує увагу на використанні поетом символів та емблемів-знаків, за допомогою яких утворюються багатопланові метафоричні образи [9, с. 20].

«Феномен позачасовості», багатство фразеологічних одиниць, талановите поєднання книжної та розмовно-побутової лексики у поезії Л. Костенко досліджує С. Єрмоленко, детально розмірковуючи над асоціативними образами лексеми «час» [36, с. 8]. У статті «Фоностилістичні засоби в поезії Ігоря Римарука» мовознавець описує звукову організацію віршів поета, зауважує про інтонаційний малюнок та мелодику віршорядків, акцентує на гармонійному поєднанні фонетичної, лексичної та граматичної структури поезії митця [41, с. 38]. С. Єрмоленко подає аналіз вивчення мови поезії Т. Шевченка зі структурно-типологічного, нормативно-історичного, мовно-естетичного та лінгвокогнітивного поглядів. Науковець наголошує на лінгвокогнітивному методі аналізу поетичних рядків Кобзаря, за допомогою якого є змога детальніше розкрити тематику і мотиви поезії [39, с. 57].

Л. Фоміна у статті «Поезія Юрія Липи та Миколи Вінграновського: національна іманентність тексту» досліджує особливості національних вимірів буття крізь призму тексту Ю. Липи та М. Вінграновського, обґрунтовує визначальне для обох митців національне світовідчуття, з'ясовуються типологічні розбіжності та своєрідність використання митцями національного культурного коду, зацентровує увагу на фольклоризмах у поетичних текстах митців слова. Поетичну мову М. Вінграновського дослідниця розглядає глибоко і різноаспектно. Її статті присвячені вивченню флористичної символіки в поетичних текстах М. Вінграновського [115, с. 34],

міфологемної мотивації метафор, виявленню авторських моделей метафор [116, с. 175], характеристиці синтаксичної структури поезій М. Вінграновського [114, с. 163].

1.2. Мовознавчі аспекти вивчення поетичної мови Сергія Жадана

Початок ХХІ століття характеризується зростаючою увагою дослідників до питань мовної особистості, ідіостилу поета, його ролі у становленні і розвитку літературної мови в цілому і поетичної мови зокрема. Як наголошує О. Подолянчук, «внесок кожного письменника у розвиток літературної мови оцінюється в той час, коли він виступає зі своїми творами, і визначається стійкістю норм літературної мови й значущістю художнього стилю в порівнянні з іншими функційно-стилістичними різновидами цієї мови» [74, с. 54].

Поетична творчість С. Жадана привертає увагу багатьох науковців, оскільки його авторський стиль не має аналогів у сучасній українській поезії. Індивідуальний стиль поета, особливості його поетичної мови стали об'єктом наукових розвідок таких учених, як Л. Бондаренко [11, с. 55], Ю. Гришко [26, с. 137], І. Іваненко [49, с. 17], О. Коцарева [54], С. Павленко [70], О. Скоробогатової [88, с. 215], К. Тараненко [104, с. 224] та інші. Ключовими проблемами, до вивчення яких звертаються дослідники, є: 1) життєвий шлях Сергія Жадана, 2) особливості тематики його поетичних творів, 3) визначальні риси лексичної системи творів поета, 4) специфіка зображення тропів, 5) синтаксична структура поезії С. Жадана, 6) стилістичні особливості віршорядків поета.

Ю. Гришко, досліджуючи okazionale звукове тло поетичних творів С. Жадана, зазначає, що мова його поезій є доволі експресивною, що обумовлено виражальною силою слова [26, с. 136]. Науковець виявляє у віршових текстах поета акустично значущі фонетичні одиниці, які інтенсифікують звукове тло, виділяє найчастотніші типи інноваційної

фонетичної одиниці. Серед найбільш уживаних типів індивідуально-авторських акустичних прийомів Сергія Жадана, як наголошує Ю. Гришко, є оригінальні звуконаслідування та оказіональні псевдочленування, досить місткі за унікальністю введення в контекст [26, с. 135-139].

Лінгвопоетичні параметри художнього дискурсу Сергія Жадана – в центрі наукових пошуків В. Кононенка, який у своїх дослідженнях [51, с. 17] аналізує мовно-естетичну манеру поета, описує символіку образного світу митця, розглядає модифікації сполучуваності в модерній поезії С. Жадана. Так, аналізуючи метаморфози сполучуваності в українських поетичних текстах, науковець визначає характерні риси синтаксису модерної поезії, зокрема і поезії С. Жадана, до яких відносить: конструкції з багатьма неоднотипними підрядними, які «утворюють довгі ланцюжки залежностей, що наближують таку строфіку до орнаментальної прози»; «багатоступеневий механізм конструювання тексту ..., побудованого на численних алюзіях» [51, с. 26].

У статті «Український новостиль: лінгвопоетика художнього дискурсу Сергія Жадана» автор зауважує, що віршована мова С. Жадана різностильова: одні з його текстів «тяжіють до традиційної поезії, насиченої метафоричними зворотами, тропеїчними засобами, інші – до «розхристаного» верлібру з закодованими асоціаціями, метаморфозами сполучуваності, неоднорідним за складом лексиконом» [51, с. 20]. Поезія митця містить як звичні елементи, що притаманні художній мові, так і оригінальні індивідуально-авторські новотвори. В. Кононенко зазначає, що: «у лінгвопоетичному вимірі Жаданові тексти претендують на словесний епатаж; така вседозволеність стає свого роду візитною карткою постмодерністського дискурсу» [51, с. 25]. Поет виважено і свідомо порушує смислові зв'язки, допускає докорінні значеннєві відхилення, численні зрушення, переплетення, накладання смислів, чим забезпечує потужний мовно-естетичний ефект. Дослідник наголошує, що Сергій Жадан послуговується не лише активною загальноживаною лексикою, а й «ненормативною лексикою, молодіжним сленгом, богемним просторіччям, регіоналізмами, численними англіцизмами тощо» [51, с. 24].

В. Кононенко підкреслює, що вірші С. Жадана виокремлюються з-поміж сучасної поезії неординарністю мовомислення, неоднорідністю рим, особливою побудовою та різноманітним лексичним наповненням, що створює ефект закодованості, двозначності, розмаїтості асоціативних образів.

На початку ХХІ століття предметом численних лінгвістичних студій стало дослідження концептів як складової одиниці концептосистеми, яка «об'єктивується в слові, мові у формі чуттєвих та мислительних ознак того чи іншого явища дійсності і репрезентує ці ознаки через текст як ментальні, історичні та етнічні знаки у свідомості народу» [123, с. 270]. Мовознавці не оминули своєю увагою і творчий доробок Сергія Жадана. Так, концепт «місто» в прозових текстах С. Жадана розглядає О. Даниліна [28], О. Шаф [121]; В. Нестеренко характеризує залізницю і вокзал як урбаністичні концепти у прозових та і віршованих творах митця [68]; на матеріалі поетичних творів, Т. Пінчук [73] аналізує концепт «кохання», О. Маленко простежує концепт «війна» у віршових текстах поета [61] тощо.

Т. Пінчук розкриває концепт кохання в ліричних творах С. Жадана як складник культурної свідомості автора. Дослідниця розмірковує над планом вираження цього почуття, зауважує, що «воно функціонує як «стосунки», як щось таке, що провокує життєві колізії, екзистенційні роздуми» [73, с. 396]. При цьому наголошує, що лексема «кохання» постає у С. Жадана в різних образах і значеннях.

Науковець зазначає, що жінка як рушійна сила кохання в поезії митця часто нещаслива, розгублена, що призводить до емоційного спустошення закоханого в неї чоловіка. Зображуючи почуття ліричних героїв, автор вдається до таких прийомів, як абсурд, повторювані звертання, авторська метафора тощо. Т. Пінчук стверджує, що концепт кохання у поезії С. Жадана має певний іронічний відтінок, але саме це забезпечує «чутливе сприйняття теми» [73, с. 400].

Аналізуючи лінгвостилістичні особливості риторики війни в сучасному українському поетичному дискурсі, зокрема у збірках Сергія Жадана «Життя

Марії» і «Тамплієри», О. Маленко зауважує, що поетичний світ митця «акумулює й транслює інформацію різних рівнів: про те, що відбувається з країною й людьми, і те, що відбувається в самих людях, їхній свідомості й навіть підсвідомості» [61, с. 109]. Риторика С. Жадана, як зазначає науковець, «спрямована на інтелектуальні реакції, на осмислення внутрішньої рецепції війни» [61, с. 110]. Поет втілює комунікативну стратегію автора різнопланово: як об'єктивний оповідач, як суб'єктивний оповідач і безпосередній учасник подій. Своєю поезією С. Жадан намагається переконати тих, хто втратив віру, що любов і надія – це а основа, на якій тримається світ.

На сучасному етапі розвитку лінгвопоетики в центрі уваги дослідників перебуває опис лексики поетичних текстів як системи елементів, що перебувають у закономірних (внутрішньослівних, парадигматичних, синтагматичних, асоціативно-дери́ваційних тощо) відношеннях і створюють певну цілісність. Різні аспекти лексичної системи української мови в цілому та поетичних текстів зокрема вивчають С. Єрмоленко [39], А. Мойсієнко [66], Ю. Лазебник [56], Л. Пустовіт [78], Н. Сологуб [90].

Лексичний склад поетичних текстів Сергія Жадана досить різноманітний за тематикою, сферою використання, стилістичним забарвленням та емоційним навантаженням, на чому і зацентовують увагу дослідники. Об'єктом наукових розвідок, здійснених на матеріалі поетичних творів С. Жадана, є: особливості вживання фольклоризмів (А. Демченко [29]), аналіз історизмів (І. Іваненко [49]), опис вульгаризмів, діалектизмів, сленгізмів (В. Кононенко [51]), вживання «високого й низького» (С. Павленко [70]), футбольна лексика (І. Процик [76]), лексико-семантичне поле «жінка» (О. Томашевська [107]).

І. Іваненко за допомогою компаративного методу описує особливості вживання застарілої лексики у поетичній мові Сергія Жадана та Майка Йогансена, виокремлює спільні та відмінні риси поезики митців. Дослідниця співвідносить слова з історичними періодами ХХ століття, аналізує

стилістичну функцію архаїзмів та історизмів у поетичному доробку митців [49, с. 18].

С. Павленко аналізує віддалені смислові компоненти біблійної поетики й поетики шансону віршів С. Жадана. Дослідник зауважує, що це поєднання має на меті «розкрити всі складнощі балансування на межі гріха і святості в сучасному світі, змусити замислитися над тим, що є злочин: дія чи бездіяльність» [70, с. 121]. Зокрема, біблійний підтекст інтерпретується через призму сучасних реалій, пов'язаних з воєнною тематикою: твоє волхвів – троє позашляховиків, золото та ладан – зброя, пророки – представники кримінального світу [70, с. 120]. Сьогоднішній Спаситель, Месія, у потрактуванні поета, відстоює свої права, захищає друзів за допомогою боротьби, інколи убиває, що є «повернення до Старого Заповіту, де рушіями людського життя є сила і страх покари. Адже до Нового Заповіту людство ще не доросло, Бога-любові у сучасному світі не вистачає...» [70, с. 122]. Науковець простежує модернізацію та перетин денотативних і конотативних значень понять Біблії та поетики шансону.

На матеріалі прозових та поетичних текстів С. Жадана І. Процик досліджує лексику футбольного дискурсу, серед якої виокремлює: назви футбольної гри; назви футбольного поєдинку, його різновидів та частин поєдинку; назви футбольних споруд та їхніх частин; назви (загальні та власні) футбольних команд; назви гравців та інших осіб, причетних до футболу; назви футбольного інвентарю, футбольної форми тощо [76, с. 59]. Футбольні назви, які використовує митець у своїх творах, дослідниця поділяє на номінації офіційного та неофіційного футбольного дискурсів. Зауважує, що автор використовує різноманітну лексику з більшості найважливіших тематичних груп футбольної лексики.

Ж. Томашевська у своїй науковій праці розмірковує над варіативною семантикою лексеми «жінка», аналізує широке семантичне поле похідних смислових слів: власні назви; номінації за національною належністю чи місцем проживання; лексеми на позначення професії та роду діяльності;

лексеми, що вказують на родинні стосунки. Дослідниця зауважує, що образ жінки в поезії С. Жадана втілений за допомогою номінативних лексем на позначення назв частин тіла, фізичного болю, емоційного стану, природних явищ, атрибутів матеріальної культури, що підкреслює багатогранність асоціативних зв'язків та увиразнює творчий політ думки митця. Ж. Томашевська наголошує, що лексико-семантичне поле «жінка» у С. Жадана структурно складне, насичене різноманітними зв'язками з іншими лексичними та тематичними групами. Це дозволяє «створити комплексне уявлення про образ жінки у поетичній мові С. Жадана» [107, с. 73].

К. Тараненко, здійснюючи прагмалінгвістичний аналіз функціонування антонімів у поезії Сергія Жадана, виявляє особливості мовної особистості поета. При цьому зазначає, що «його поетична мова наповнена поєднаними протилежностями, вираженими антонімами різноманітних типів, а <...> його індивідуальна мовленнєва поведінка майстерно сполучає іронію, цинізм, біль, споживацтво із добром, романтикою, коханням та теплим внутрішнім світом» [104, с. 225]. За твердженням дослідника, С. Жадан використовує «прийом нанизування дієслівних антонімічних пар, який створює особливий динамізм поезії» [104, с. 228], причому саме векторні та конверсивні дієслівні антоніми становлять більшість серед інших аналізованих одиниць.

О. Чорна розглядає антонімічні пари, антонімічно-синонімічні парадигми й оксиморонні синтагми, що функціонують у поетичних текстах Сергія Жадана. Науковець виокремлює симетричні антоніми, яким властива семантична однорідність. Звертає увагу на вживання у віршованих творах поета контекстуальних опозиційних лексем, виражених іменниками та дієсловами, що окреслюють буття людини, її релігійні уявлення, почуття, історичну пам'ять тощо.

О. Чорна акцентує, що у художній мові С. Жадана простежуються «оксиморонні синтагми», які допомагають «передати суперечливий настрій ліричного героя» [120, с. 83]. Поет майстерно використовує діаметрально

протилежні лексеми та використовує їх з метою посилення експресії, увиразнення авторської думки.

Л. Козловська наголошує, що Сергій Жадан, «користуючись традиційними одиницями поетичної мови, <...> завжди залишає читачеві можливість доповнити їх власними асоціаціями (зоровими, слуховими, тактильними) і простежити, яких змін зазнають такі одиниці в його поетичних мікротекстах» [50, с. 59]. У науковій статті «Поети тримаються разом, ніби матроси крейсера» (про образні порівняння у поетичних текстах Сергія Жадана)» дослідниця аналізує оригінально-авторське використання порівнянь, розкриває морфологічне вираження стрижневого слова порівнянь С. Жадана, при цьому зауважує, що у поетичному мовленні митця домінують іменники у формі називного відмінка, займенники. У поетичному словнику автора також представлені порівняльні звороти з орудним відмінком, «хоча очевидно є перевага порівняльних зворотів та порівняльних підрядних речень» [50, с. 61]. Науковець визначає синтаксичну роль порівняльних зворотів: «прикладки до підмета», «обставини при дієслові-присудку», «означення до інших частин речення» [50, с. 61]. Порівняльні конструкції у поетичному мовленні Сергія Жадана, наголошує Л. Козловська, «додають нових емоційних відтінків до авторського замислу з погляду всього поетичного тексту чи певного образу» [50, с. 61].

Висновки до Розділу 1

Вивчення поетичної мови бере початок із часів античності. Праці давньогрецьких філософів є підґрунтям для сучасних наукових розвідок у цій галузі. Сьогодні мова поетичних текстів аналізується різноаспектно, її дослідженням займаються філософи, психологи, літературознавці, мовознавці.

Сучасні лінгвісти, беручи до уваги досягнення риторики, психології, філософії, лінгвоперсонології тощо, розглядають поетичну мову як систему мовно-виражальних засобів, за допомогою яких досягається певний стилістичний ефект. Вони аналізують риси мовної особистості поетів, соціокультурні умови творчості, джерела поетичної мови окремого поета, вживання різних видів лексичних одиниць, національне світовідчуття митців слова, застосування лінгвокогнітивного методу при аналізі поетичної творчості.

Отже, поетична мова Сергія Жадана є широкою сферою для опрацювання з погляду вживання різних видів лексики та її смислових характеристик, опису концептів та їх семантичного наповнення, потрактування вжитих у поезії тропів, синтаксичної структури поезії та особливостей стилістики віршорядків.

РОЗДІЛ 2

МОВНІ ДОМІНАНТИ ПОЕТИЧНОЇ МОВИ СЕРГІЯ ЖАДАНА

2.1. Лексико-семантичні особливості мови поезії Сергія Жадана

Авторський стиль Сергія Жадана без перебільшення можна назвати оригінальним, несхожим на інші, тому що лексика його оригінальна, поезія філософська, кожне слово змістовно глибоко, заставляє задуматися, переживати певні емоції емоційне, має прихований глибокий філософський зміст. Поет тонко відчуває навколишній світ і всі події та процеси, які в ньому відбуваються, інтерпретуючи побачене та пережите через призму власного світобачення. Лексика, яку вживає митець у віршорядках, різноманітна за семантикою та тематичними групами, за стилістичним та емоційним забарвленням, граматичним вираженням та художньою функцією.

2.1.1. Тематичні групи лексики

У сучасному мовознавстві не існує одностайної думки щодо дефініції понять «тематична група» і «лексико-семантична група», які часто ототожнюються. Тематичні групи лексики – об'єднання слів у межах певної «теми», які «ґрунтуються не на лексико-семантичних зв'язках, а на класифікації самих предметів і явищ» [55, с. 27]. Згідно зі «Словником лінгвістичних термінів» Д. І. Ганича й І. С. Олійника, семантична група – це підгрупа слів у межах однієї частини мови, які об'єднані спільністю значень, тематична група – низка слів, які об'єднуються спільністю родових значень, тобто слова, які називають різновиди одного й того самого ряду предметів: назви птахів, квітів, мінералів [22, с. 55]. В енциклопедії «Українська мова» подано таке: «Лексико-семантичні поля розпадаються семантично на ще тісніші об'єднання – лексико-семантичні групи. Так, у темпоральному лексико-семантичному полі можна виділити назви точних (*секунда, хвилина, година, доба, тиждень, рік, століття*) і неточних (*час, пора, епоха, ера* і т. п.) відтінків часу, назви частин доби, пір року, місяців, днів тижня тощо» [109, с. 283].

У силу замкнутості тематичних груп слів, які мають обмежену кількість одиниць, найбільш продуктивним методом вивчення принципів номінації є метод наукової класифікації тематичних груп. Академік Білодід І. розрізняє такі тематичні групи слів: назви спорідненості, свояцтва, родинних стосунків людей, назви частин організму, людини і тварини, назви свійських тварин і широко відомих диких звірів, назви дерев, кущів, рослин, хлібних злаків, назви різноманітних явищ і предметів природи, назви понять часу і календаря, назви знарядь праці і засобів пересування, назви жител та їх частин, назви одягу і взуття, назви почуттів людини та її психічного стану, назви кольору, смаку, розміру та інших властивостей предметів тощо [99, с. 215].

Аналіз поетичних творів Сергія Жадана виявив, що у його поетичному словнику широко представлені такі тематичні групи лексики:

1. Назви явищ природи: *світло, вітер, хмари, небо, атмосфера, ріка, зірки, вогонь, метал, ранок, сонце, ніч, пісок, весна, сніг, пільма, океан, вода, море, роса, небеса, літо, крига, зима, гори*. Поет вживає ці слова, проводячи паралелі із внутрішнім станом ліричного героя, оскільки природа завжди була виразником душевного стану людини: «*Антенa повертається соняшником проти **світла***» [42, с. 6]; «***Вітри** у квітні стають зовсім нестерпні*» [42, с. 6]; «*осипається в **ріки** вигорілими **зірками***» [42, с. 7]; «*Танцюй, тесле, доки **сонце** стоїть*» [42, с. 10]; «*Скоріше б уже почалася **весна***» [42, с. 14]; «*Історія рухається по колу, мов **океан***» [42, с. 17]; «*І чоловіки спрагло дивляться в **небеса***» [42, с. 22]. Майже в кожному випадку використання лексем на позначення явищ природи є метафоричним. Вони символізують плинність людського життя, передають різні почуття ліричного героя.

2. Серед назв рослин і тварин часто вживаними є лексеми: *соняшник, ластівка, шпак, півні, лозини, трава, щеня, ялини, змії, птахи, вишні, окуні*. Використовуючи ці слова, Сергій Жадан наголошує на причетності людини до навколишнього світу, який вона часто сприймає як щось звичайне, непомітне: «*її розуміють хіба що **ластівки** зі **шпаками***» [42, с. 7]; «*Хтось виплітає цей світ, мов кошик із зелених **лозин***» [42, с. 12]; «*І кров на ранах,*

ніби смола на **ялинах**» [42, с. 23]; «**Змії** гріються в порожній колісці» [42, с. 25]; «аж небо має присмак вогню і **вишні**» [42, с. 26]; «**Окуні** підіймаються з глибини» [42, с. 27]. У поезіях Сергія Жадана фітоніми та зооніми функціонують як важлива частина оточуючої дійсності.

3. Назви понять часу, назви частин доби, пір року тощо у поезії Сергія Жадана представлені лексемами *ранок, тьма, літо, сонцестояння, жовтень, години, століття, падолист, неділя*.

4. Назви родинних стосунків у поезії Сергія Жадана представлені лексемами *матір, син, дитина, жона*. Вони надають віршам ліричності, сакральності, адже сім'я завжди вважалася найціннішим скарбом та символом захищеності: «Її вечірня вулиця, мов серце **матері**, пахне хлібом і часником» [42, с. 10]; «Коли в тебе народиться **син**, він пояснить тобі чому» [42, с. 11]; «Ти ж знаєш сам, що ця **дитина** твоя» [42, с. 14]; «Старий тесля і юна його **жона**» [42, с. 16].

5. Назви органів та частин людського тіла окреслені такими лексемами: *серце, подих, голова, плечі, шкіра, кров, горло, судини*. Вони є художніми деталями, які звертають увагу читача на певні поняття, увиразнюючи зміст як окремого віршорядка, так і всієї поезії: «Коли вона засинала йому на **плечі**» [42, с. 15]; «коли **шкіра** її схожа була на поля за вікном» [42, с. 15]; «Любов тісниться в **горлі**, мов **кров** у **судинах**» [42, с. 23].

6. Назви будівель і їх частин (*сцена, мартени, церква, завіса, вікна, школи, дім, будинок, шибки, дахи, стіна, житло, виноградник, крамниці, госпіталі, в'язниці, кораблі*), а також назви місця дії (*на площі, на бійні, міст, вулиця, цівка, на поля, в натовпах, на зламі, на шві, рів, з глибини*) є часто вживаними у поезії Жадана. Ці лексеми активізують уяву читача, створюють ефект просторової локальності різних предметів під час сприймання художнього тексту: «На площі стоїть збита із дощок **сцена**» [42, с. 6]; «В повітрі тихо, наче в обкраденій **церкві**» [42, с. 6]; «Ти пам'ятаєш як тікав зі **школи**» [42, с. 10]; «Хлопчик лишає батьківський **дім**» [42, с. 11]; «Чорної ночі вимурована **стіна**» [42, с. 16]; «Вітри вистуджують **виноградник**» [42, с. 19].

7. Назви професій, осіб за родом занять, станом дії та віком представлені такими лексемами: *варта, тесля, підліток, подорожній, перекупки, хлопчик, різники, біженці, прочани, пастухи, громадяни, особи, пастухи, порадник, мисливці, вороги, бідак*. Автор уводить у поетичний світ людей за різними характеристиками, зображуючи будь-кого з них як особистість, надаючи вагомої ролі кожному людському життю: «Вона одна тебе любить, **тесле**, в цілому світі – вона одна» [42, с. 10]; «**Перекупки** несуть на заріз червоних півнів у чорних мішках» [42, с. 10]; «Сторожкі голоси **біженців і прочан**» [42, с. 17]; «Буде так: бредуть **мисливці** в снігах» [42, с. 26].

8. Назви абстрактних понять є найбільш вживаними у поезії Сергія Жадана: *нагода, маска, химери, любов, світ, мова, канали, слова, втома, мета, самота, ніжність, чутки, сні, потойбіччя, стиглість, тепло, щедрість, знання, тягар, смуток, життя, радість, закоханість, бажання, шепіт, жага, кордони, відданість, пересуди, обмови, основи, політика, прозріння, страхи, пам'ять, звичаї, передбачення, розуміння, світобудова, чудеса, зло, радощі, жалі, сенс, час, помилка*. Така частотність використання саме цієї тематичної групи лексики свідчить про глибину таланту, філософічність поглядів та творче мислення Сергія Жадана, бо категорійний апарат абстрактних понять у кожного різний, одні й ті самі речі сприймаються людиною відповідно до розвитку її освітнього та культурного рівня: «сигнали **любові** – невидимі і надійні» [42, с. 7]; «називав так, наче вигадував **мову** для німих» [42, с. 11]; «**сні** приходили до неї із **потойбіч**» [42, с. 15]; «наповнені **щедрістю і знанням**» [42, с. 15]; «Хай її **смуток** буде також і мій» [42, с. 16]; «Хай ця **радість** буде належати і мені» [42, с. 16]; «не боячись **пересудів і обмов**» [42, с. 17]; «з її **прозріннями та страхами**» [42, с. 18]; «Хай твоя **пам'ять** – поганий **порадник**» [42, с. 19].

Таким чином, із семантичного погляду лексика Сергія Жадана багата, виразна, поліфункціональна, символічна, представлені тематичні групи слів вказують на талант автора. Найбільше поет використовує назви абстрактних понять, найменшу кількість становлять назви родинних стосунків.

Усе різноманіття лексики Сергія Жадана вказує на непересічний талант автора та вишуканий індивідуальний стиль.

2.1.2. Застаріла лексика в поетичних текстах Сергія Жадана

Словниковий склад мови як динамічної системи постійно розвивається, оновлюється, у той же час частина слів з активного шару лексики переходить до пасивного лексичного запасу мови. Як зазначає О. Стишов, на сучасному етапі на кількісне та якісне збагачення мови впливають «словотворення на основі власних і запозичених ресурсів; зовнішні запозичення; семантична деривація; актуалізація окремих груп лексики <...>» [95, с. 408], що зумовлено в першу чергу специфікою розвитку мови, зміною суспільно-історичних реалій, менталітетом носіїв мови.

У художніх творах на історичні, філософські теми актуалізується застаріла лексика, що сприяє правдивому відтворенню зображуваної історичної епохи, створенню певного колориту, передачі настрою автора, його емоцій, ставлення до висловленого.

Історичні зміни, що відбуваються у словниковому складі мови, механізми удосконалення лексичної номінації, семантичні зв'язки між словами завжди цікавили мовознавців. Вивченню специфіки лексико-семантичних ресурсів української мови, диференціації словникового складу української мови присвячені наукові праці таких учених, як С. Бевзенко [4], І. Білодід [99], Л. Булаховський [14], А. Грищенко [98], С. Єрмоленко [37], М. Жовтобрюх [46], С. Караман [100], Л. Лисиченко [59], Л. Мацько [65], О. Пономарів [101], О. Русанівський [109], І. Ющук [122] та ін.

Історично марковані слова органічно вплітаються у мовну канву поетичних текстів Сергія Жадана. Вони підсилюють художній ефект віршорядків, увиразнюють світогляд ліричного героя. Застаріла лексика у творах на сучасну тематику використовується для надання викладові урочистості, піднесеності при зображенні подвигів героїв, незвичайних подій

у житті народу. Цим ніби перекидається місток між минулим і сьогоденням, підкреслюється нерозривний зв'язок між поколіннями [109, с. 94].

Склад історично маркованої лексики не є однорідним. Традиційно виділяють дві групи застарілої лексики. Першу групу становлять архаїзми (від грец. *archaios* – стародавній), стилістичні архаїзми – слова, окремі значення слів, номінативні словосполучення, що на сучасному етапі розвитку мови вийшли із загального вжитку через витіснення їх синонімічними відповідниками, які з певних причин стають більш прийнятними для називання тих самих предметів, подій, явищ, понять. Як зауважує Е. Косеріу, архаїзми як функціональні елементи мови здатні надавати їй архаїчного забарвлення. Ці лексеми є архаїчними тільки з погляду сучасної мови, адже в інші епохи вони не виконують цієї функції [52, с. 149].

Мовознавці поділяють архаїзми на кілька груп: 1) лексичні – застарілі слова, витіснені з уживання синонімічними лексичними одиницями: *ланіти* – *щоки*, *ректи* – *говорити*, *воліти* – *бажати*; 2) лексико-словотвірні – застарілі слова, що відрізняються від сучасних словотвірними елементами (префіксами, суфіксами): *возсіяти* – *засіяти*; *возвеличувати* – *звеличувати*, *вой* – *воїн*; 3) лексико-фонетичні – застарілі слова, що відрізняються від сучасних слів звуковим оформленням: *врата* – *ворота*, *глас* – *голос*, *сей* – *цей*; 4) морфологічні – застарілі словоформи та граматичні характеристики слова: *гортанію* – *гортанню*, *паде* – *падає*, *люде* – *люди*; 5) лексико-семантичні – слова, у яких застарілі лише окремі значення: *худий* – у значенні «поганий», *держати* – «мати за дружину», *живіт* – «життя» [98, с. 217; 109, с. 67].

Другу групу застарілої лексики становлять історизми, матеріальні архаїзми – слова, які вживаються для позначення понять, предметів, подій, явищ минулих епох життя людського суспільства. Вони архаїзуються у зв'язку з різними соціально-побутовими і суспільно-політичними змінами. Історизми, на відміну від архаїзмів, не мають у сучасній українській мові синонімічних відповідників. Вони виконують власне номінативну функцію в історичних текстах, відтворюючи факти, події, явища минулих епох. Як наголошує

Л. Мацько, в сучасній мові історизми й архаїзми використовуються як «засіб стилізації історичного часу, для відтворення історичного тла подій, характеристики образів, «оригінального словника художньо-історичних творів», створення колориту архаїки» [64, с. 36].

Аналіз поетичних текстів Сергія Жадана показав, що митець широко послуговується застарілими словами, які органічно вводить у художню тканину твору. Серед застарілої лексики переважають лексичні архаїзми (*вуста, жона, знамена, сухоти, тьма, утроба, чати* та ін.), зрідка вживаються лексико-фонетичні (*сей*) та лексико-словотвірні (*лик*).

Архаїзми Сергія Жадана доцільно об'єднати у такі семантичні групи:

1) назви частин тіла: *вуста, лик, утроба*. Наприклад: «*Всіх, кому **утроби** пекло вогнем, / кого пропасниці вивертали, мов светр, / хто відійшов літнім сонячним днем, / за ким не лишилось жодних ознак і прикмет*» [44, с. 22], де архаїзм *утроба* означає **живіт, червево** взагалі [15, с. 1521]; «*Ще **вуста** після голоду такі солоні, / хтось і далі залишається у полоні, / а вони тягнуть каміння до міста, волочуть пісками, / відбудовують вулиці збитими в кров руками*» [44, с. 116), де архаїзм *вуста* означає **губи** [15, с. 1517]; «*Кров проступає на одязі, ніби **лик***» [44, с. 64], де архаїзм *лик* означає обличчя, а також його зображення [15, с. 614].

У поетичних текстах архаїзми вжито з метою створення сильного перцептивного ефекту на читача, оскільки саме вони глибше передають почуття і психічне переживання ліричного героя у воєнний час. У віршорядках «*Темніє під нігтями кров. / Бог розбереться сам, якщо він справді бог. / Кров проступає на одязі, ніби **лик***» [44, с. 64], «*так ми видихаємо нашу свободу: / тютюновим димом у прозорі склепіння ранку, / так проступають **лики** запалень / на вітражах легень*» [43, с. 7], вживання архаїзму *лик* утаємничує, додає загадковості, настороженості, навіть моторошності, оскільки у першому прикладі простежуємо асоціативний ланцюжок *кров – рана – червоний*, що містить у собі негативну семантику, у другому ж – поет порівнює легені

з малюнками на склі, на яких ледве з'являються «лики» ще не виявленої хвороби;

2) назви хвороб: *сухоти*. Наприклад: «Скидай прокажених у хвилі, / скидай зачумлених в ніч, / тих, кого з'їли **сухоти**, мов черва» [44, с. 22], де архаїзм *сухоти* означає **туберкульоз** [15, с. 1418].

Конотація архаїзму *сухоти* позначена негативною семантикою, оскільки значення прикметника *сухий* (сухота – від сухий) в українського народу здавна асоціюється з чимось поганим, несприятливим (пор.: *сухий хліб* – черствий; *сухі плоди* – які не мають соку; *сухий чоловік* – худий, виснажений тяжкою працею; позбавлений душевної теплоти тощо). Уживання у поетичному тексті іменника *сухоти* з дієсловом минулого часу з'їли підкреслює небезпеку, страх та безсилля перед хворобами, часто породженими війною та голодом;

3) назви осіб за професією, родом занять тощо: *книжник*, *митар*. Наприклад: «Так прописується в життя / кожного **книжника** і повстанця / єдина релігія – відчуття / того, що за тебе потім помстяться» [43, с. 114], де архаїзм *книжник* означає «**учений, знавець церковних книг**» [15, с. 549].

Вживаючись у поетичному тексті, архаїзми часто розширюють своє значення, відповідно до авторського задуму набувають нових семантичних відтінків. У поетичному контексті «Ось лише нічого не дасться задарма, / і надійде час за все відповісти, / розраховуватися за все / із **митарями**, що збирають / чорну подать нашої самотності» [42, с. 295] архаїзм *митар* означає не просто **збирач мита, податків** [15, с. 668], а збирач чогось неприємного, важкого, безрадісного. Ця семантика архаїзму підсилюється контекстом «чорна подать нашої самотності», де історизм *подать* (у дореволюційній Росії – податок з селян та міщан [15, с. 1007] вказує не на матеріальну плату, а на душевне спустошення, що підсилюється завдяки вживанню якісного прикметника «чорний».

Поет добирає ті слова, які всебічно розкривають його найсокровенніші думки, душевні почуття і переживання. У віршових рядках «Як із його гарячих кольорів / ставала там, де ще було не можна, / ославлена, але непереможна /

епоха **митарів** і дзвонарів» [42, с. 244] епоху митарів і дзвонарів можемо потрактувати як авторський натяк на добу, в якій панували високі морально-етичні норми, а митарі і дзвонарі – це люди, життєвою місією яких було збирання, зберігання, роз'яснення та передача наступним поколінням духовних цінностей та народної культури. Архаїзми формують експресивний образ певної епохи.

4) назви військових речей, амуніцій, понять тощо: *війнство, знамена, чати*. Наприклад: «*Вгортатись в тепло, ніби в **знамена**, / які останнім виносиш з міста*» [43, с. 109], де архаїзм **знамена** означає **прапор** [15, с. 469]; «*Приручені, мов тварини, середні віки / охороняють нас, стаючи на **чати***» [44, с. 113], де архаїзм **чати** означає **вартування** [15, с. 1595];

5) назви родинних стосунків: *жона*. Наприклад: «*За муром гетто стоїть світла **жона**. / Перший камінь у тебе кине саме вона*» [44, с. 30], де архаїзм **жона** означає «**заміжня особа стосовно до свого чоловіка**» [15, с. 370];

6) назви чисел: *тьма*. Наприклад: «*У цьому місті стоїть сто церков, / безліч костелів і ціла **тьма** синагог*» [44, с. 64], де архаїзм **тьма** означає **десять тисяч** [15, с. 1488].

У поетичних текстах Сергія Жадана архаїзми надають мові урочистого звучання, виражають авторське ставлення до зображуваного, передають його почуття, переживання підсилюють емоційність віршованого твору.

Історизми у поетичних текстах митця кількісно переважають над архаїзмами. У його творчому доробку виявили такі семантичні групи історизмів:

1) географічні назви: *Вифлеєм, Ітака, Палестина, Троя*. Наприклад: «*І ось розібрано час на частини, / і втішено нашу сонячну **Трою**, / і входить печаль за фортечні стіни, / змащені чоловічою кров'ю*» [43, с. 92]; «*І тінь січневої **Палестини**, / і голоси, що здавались простими, / і світло серед поля пустого...*» [42, с. 18].

У поетичних текстах Сергія Жадана історичні географічні назви виступають не лише засобом стилізації певної історичної епохи, вони стають

засобом зображення через призму минулого революційних подій та воєнних дій, що відбуваються в нашій країні. У контексті *«Це ось наше місто – стоїть на сході країни. / Це ось ми, це ось наша мова таємна. / На Різдво ми виходимо із будинків, б'ємо вітрини. / Проводжаємо свого царя на захід, до **Вифлеєма**»* [43, с. 86] топонім *Вифлеєм* узагальнено означає місце перебування спасителів взагалі.

2) слова, що характеризують соціальний стан, місце людини у суспільстві: *посполитий* – належний до міщан або до селянства [15, с. 1082]; *тамплієри* – члени католицького духовно-лицарського ордену, заснованого 1118 р. в Єрусалимі для захисту святих місць і скасованого в 1312 р.; *храмовник* [15, с. 1430]; *цар* – володар якої-небудь країни [15, с. 1578]. Наприклад: *«будуть зігнутих від страху **посполитих** волочити до комендатури»* [44, с. 40]; *«Стоїть, мов **Цар** Єрусалимський у рваних кросівках, / і тихим голосом оповідає нам про птахів»* [43, с. 25];

3) назви колишніх професій, роду занять: *маркітант* – в армії XVIII–XIX ст. – особа, що торгувала харчами, напоями та дрібними предметами солдатського вжитку [15, с. 647]; *погонич* – той, хто поганяє, супроводжує запряжених або нав'ючених тварин (коней, волів і т. ін.); *візник* [15, с. 1004–1005]. Наприклад: *«Сходяться вічні **погоничі**, несучи за собою / великодній дух бійні»* [43, с. 8].

Історична лексика у віршових текстах, в яких зображуються сучасні події життя суспільства, часто є засобом іроній, сарказму. Так, у поетичних рядках *«Бої відкочуються, і вже / в місті з'являються **маркітанти**»* [44, с. 26] образ маркітантів викликає негативні емоції, що підсилюється наступними рядками *«Але доки ми платимо за власну смерть, / у вас і далі буде робота»*, [44, с. 26]; *«доки для вас нічого не важить життя, / ваші справи далі йтимуть угору»* [44, с. 27]. Значення лексеми *маркітанти* розширюється, слово набуває нового, негативного значення – «торговці людськими душами і життями»;

4) назви зниклих народів: *ассирійці* – населення Ассирії, однієї з найбільших азійських держав, що існувала з кінця III тисячоліття до VII ст.

до н. е. [15, с. 43]; *сарацени* – давня назва мусульманських народів (арабів, турків і т. ін.), прийнята у європейців [15, с. 1294]. Наприклад: «*А тут між цих ассирійців страшніше щодень / і немає куди сховатися від вогню, / і що їм, ассирійцям, до моїх одкровень, / смішно думати, ніби я все це спиню*» [44, с. 14].

У віршорядках «*Навчені подорожами сарацени / минають митницю і друкарню, / шукають любові, наче вакцини, / в холодних будинках з жовтого каменю*» сарацени є втіленням спокійної, гармонійної вдачі, вони уособлюють людські поривання, безкінечне шукання кращого життя. Антитеза *холодні будинки – жовтий камінь* символізує надію, сподівання на те, що ще не пізно «*в холодних будинках*» створити сімейний затишок та наповнити душевним теплом простір помешкання;

5) назви історичних епох: *середні віки* – історична епоха, що охоплює час від загибелі Римської рабовласницької імперії (кінець V ст.) до початку капіталізму (середина XVII ст.) [15, с. 1308–1309].

Авторське ставлення до історичної епохи позначене негативним відтінком, оскільки той період характеризується значною кількістю хвороб та війн: «*Сенс ворухити цю каламуть? / Що тут гадати? Всі й так помруть. / Яка різниця, що скажуть зірки? / Середні віки такі Середні віки*» [44, с. 20]. Тавтологія «*Середні віки такі Середні віки*» акцентує увагу на панорамному зображенні історичної епохи та всіх людських долі і подій, що тоді відбувалися;

6) назви предметів побуту, жіночих прикрас тощо: *дукачі* – жіноча прикраса у вигляді монети [15, с. 331]; *жорно* – плескуватий круглий камінь, призначений для луцення і розмелювання зерна та інших твердих предметів; ручний млин [15, с. 371]; *скриня* – великий ящик з кришкою та замком для зберігання одягу, коштовних предметів тощо [15, с. 1338]; *фіранка* – шматок тканини або тюлю, яким запинають вікно, двері тощо; занавіска [15, с. 1538]. Наприклад: «*Та й жінки теж / плакатимуть над ними, / загортатимуть вірші дбайливо, / мов дукачі*» [43, с. 53]; «*Світло горіло всю ніч до ранку. / Протяги*

легко торкали **фіранку**» [44, с. 60]; «*І хто повинен сказати їм, що все завершилось, / що слід збирати речі, скидати до **скринь** / нехитрий скарб, сорочки і светри, / які пам'ятають печаль і радість цих десяти років?*» [42, с. 288]; «*А тим часом крутяться / **жорна** справедливості*» [42, с. 296];

7) назви будівель, їх частин: *віконниця* – дерев'яний або металевий щит з однієї або двох стулок для прикривання вікна [15, с. 187]; *комора* – окрема будівля для зберігання зерна тощо [15, с. 560]; *млин* – споруда, що розмелює зерно на борошно за допомогою вітряної, водяної, парової та іншої енергії [15, с. 681]; *піч* – споруда з цегли або каменю, призначена для опалення приміщення, випікання хліба та інших борошняних виробів, варіння страв, напоїв і т. ін. [15, с. 976]. Наприклад: «*Але хто мене пустить тепер до твоїх околиць? / Хто стане дивитись на мене з-поза твоїх **віконниць**?*» [42, с. 116]; «*працюють господні **млини**, / пересипають сонячний пил / над березневим містом*» [42, с. 296]; «*Люто вірую в літературу, / якою обігрівають **печі** / в дитячих будинках*» [43, с. 15];

8) назви різноманітних наукових учень, течій, напрямів тощо: *алхімія* – середньовічне містичне вчення, спрямоване на відшукування чудодійної речовини — «філософського каменя», за допомогою якого можна було б перетворювати прості метали на золото, лікувати різні хвороби та ін. [15, с. 23]; *атеїзм* – заперечення існування Бога; відмова від релігійних вірувань; безбожність, безвір'я [15, с. 44].

У поетичних рядках «... і з'являється ілюзія, / що цього разу все буде інакше, / що геометрія сонячного пилу / і **алхімія** дихання / зроблять свою справу...» [42, с. 294]; «*Давайте, звинувачуйте поетів у власному / безсиллі / у власній самотності / і власному **атеїзмі***» [43, с. 76] історизми *алхімія*, *атеїзм* мають певне стилістичне навантаження, надають мові патетичного звучання, виражають авторське ставлення до зображуваного.

Таким чином, застаріла лексика займає чільне місце в поетичних текстах Сергія Жадана і вживається з метою більш реалістичної передачі подій певної історичної епохи, а також для підсилення урочистості, пафосу зображуваного.

У поезії Сергія Жадана архаїзми та історизми представлені різними видами, що використані для увиразнення авторської думки, відчуття сугестії, та позначають поняття, явища та предмети, які майстерно вплетені в канву віршорядків митця.

2.1.3. Діалектна лексика у віршованих рядках поета

Серед багатого різноманіття лексики сучасної української мови особливу увагу привертають діалектизми, оскільки вони мають специфічний план вираження та є рідковживаними лексичними одиницями у поетичній мові. У поетичних творах діалектизми «відтворюють розмовноінтимний колорит» [60, с. 38], передають особливості світосприймання, світовідчуття та світобачення жителів певної території, яку змальовує автор. Діалектизми є перлинами в лексичному складі сучасної української мови, вони прикрашають поетичне слово, бо є унікальними одиницями, які становлять джерело для поповнення словника мови.

У сучасному мовознавстві діалектизми української мови ґрунтовно досліджують такі мовознавці, як С. Бевзенко [4], І. Білодід [99], А. Грищенко [98], М. Жовтобрюх [46], С. Караман [100], Ю. Ковалів [60], Л. Лисиченко [59], М. Плющ [98], О. Пономарів [101]. Наукові розвідки Г. Аркушина присвячені описові західнополіської шацької діалектної лексики, а також діалектизмів у молодіжному жаргоні. О. Бугера описує соціальні діалектизми з погляду походження, Н. Задорожна аналізує діалектну лексику східнополіської говірки, І. Нечитайло та Т. Черниш вивчають праслов'янські діалектизми. Н. Коваленко розглядає діалектні слова у складі фразеологізмів, Т. Левченко – у мові ЗМІ, Г. Седунова – у піснях українських музичних гуртів.

Вживання діалектизмів у прозових текстах українських письменників постійно перебуває в колі наукових досліджень таких мовознавців, як А. Гаврил, Г. Гримашевич, М. Кришталь, Б. Коваленко, Ж. Колоїз,

Б. Сергієнко, Л. Спанатій, С. Литвинська, О. Матвійшин, І. Матвіяс, О. Микитюк, Є. Пилипенко, О. Самборська, Т. Ткаченко тощо.

У поетичних творах діалектну лексику досліджують у різних аспектах: В. Німчук аналізує старокнижні елементи і діалектизми в Шевченковій поезії, Л. Пена розглядає лексичні діалектизми у поетичному мовленні І. Малковича, Г. Турелик, М. Матіос, А. Поповський вивчає діалектне мовлення у поетичних текстах Д. Яворницького. У той же час діалектизми, вживані в поезії Сергія Жадана, досліджені недостатньо.

Діалектизми, як зазначає Ю. Ковалів, – це «позанормативні слова та словосполучення, характерні для мовлення жителів певного краю, не введені до складу активного словника загальнонаціональної (літературної) мови, які є невичерпним джерелом її поповнення та оновлення» [60, с. 286].

І. Білодід серед територіальних діалектизмів виокремлює «три основні групи: лексичні, етнографічні та семантичні» [99, с. 183]. Лексичні діалектизми – це «слова діалектного вжитку, що позначають поняття, для вираження яких у загальнонародній мові вживаються назви, утворені від іншої непохідної основи», наприклад, «*бараболя – картопля*», «*коросліп – пролісок*», «*когут – півень*» [99, с. 183-184]. Етнографічні діалектизми – це «назви місцевих реалій і понять, що не відомі або не використовуються поза межами певного говору чи групи споріднених говорів», ці мовні одиниці не мають відповідників у загальнонародній мові, наприклад, «*бебешка – вид кофти*», «*каварма – страва з баранини*», «*ванькир – бічна кімната*» [99, с. 187-188]. Семантичні діалектизми – «слова загальнонародної мови, які в місцевих говорах відрізняються значеннями і сферою вживання <...> поза контекстом такі слова звичайно не сприймаються як відхилення від загальнонародної мови», наприклад, «*берег – гора*», «*вага – журавель біля колодязя*», «*врода – врожай*» [99, с. 189-190].

М. Плющ констатує, що «у художньому мовленні діалектизми використовуються як важливий засіб зображення місцевого колориту,

специфіки побуту і як засіб передачі індивідуального мовлення героїв твору» [100, с. 132].

Аналіз поетичних творів Сергія Жадана показав, що в поезії майстра слова переважають лексичні діалектизми різної семантики:

1) назви споруд: *обійстя, робітня* тощо. «Словник української мови в 11-ти томах» так трактує значення діалектизма *обійстя*: «садиба, двір» [15, с. 505]. У поетичних рядках «*і повітря несе його над найріднішою з рік, / над чужим обійстям, над чийсь житлом*» [4, с. 250] лексема *обійстям* навіює почуття спокою, доброзичливої атмосфери, незважаючи на семантичне значення розташованого поруч прикметника *чужим*. Експресивна функція лексеми *обійстя* полягає в уявленні українського народу про господарське подвір'я як про щось сакральне.

«Словник української мови в 11-ти томах» потрактовує діалектизм «*робітня*» як «майстерня» [15, с. 586]. У віршових рядках Сергія Жадана «*Літери, що лише досягають / звучання, лише набувають форми в робітнях крику*» [43, с. 80] простежуємо семантичний наголос на значенні *робота*, а не майстерня, що рецептивно сприймається як напружена, тяжка праця, яка потребує значних зусиль і приносить певні результати;

2) назви рельєфу та штучно створених споруд: *твань, загати* тощо. «Словник поліських говорів» подає таку дефініцію: «*твань* – те саме, що *тапіло*», «*тапіло* – *трясовина*», тобто болото [58, с. 210-211].

Незважаючи на те, що *трясовина* викликає негативні емоції, асоціації небезпеки, загибелі, у контексті «*Літні ріки обступає трава. / Теплу твань торкає важке весло*» [42, с. 81] лексема *твань* ніби «пом'якшує» рецепцію поетичних рядків, створює ефект спокою, гармонії у природі, яка настроєво передається читачу.

«Словник української мови в 11-ти томах» подає слово *загати* з позначкою *діал.* і визначає його як «вал, насип, стіна, а також подвійний пліт, засипаний всередині чим-небудь, як огорожа», «стіна хліва, зроблена з подвійного плоту, закладеного всередині соломною і т. ін.» [15, с. 73].

«Словник поліських говорів» наводить таке визначення: «шар соломи, сухого очерету тощо, яким взимку обкладають стіни житла для утеплення» [58, с. 76].

У поетичних рядках *«Перекрикують біль, ніби ламають загати, / ніби криком хочуть спинити кров убивчу»* [42, с. 91] лексема *загати* порівнюється із болем, а дієслово *ламають* ніби полегшує цей біль. При цьому діалектизм *загати* несе в собі конотативне значення якогось великого, важкого предмета;

3) явища природи: *зазимки* та ін. «Словник поліських говорів» подає значення лексеми *зазимки* як «перший сніг» [58, с. 77]. В. Жайворонок розширює його визначення: «народна назва початку зими, супроводжуваного звичайно заморозками, першими холодами» [45, с. 233].

Діалектизм *зазимки* для Сергія Жадана – це не лише холодна пора року. Ліричний герой хоче залишитися *в цих зазимках*, для нього вони асоціюються з чимось рідним, близьким душі: *«і найбільше йому б хотілось лишитись на зиму тут, / в цих зазимках, в цих сутінках і снігах»* [42, с. 251];

4) стан здоров'я людини: *остуда*. «Словник української мови в 11-ти томах» подає тлумачення слова *остуди* (з позначкою *діал.*): «простуда; плями на обличчі» [15, с. 790]. У поетичних рядках *«проводячи тебе від жару до остуди, / тобі слугують за осіннє тло»* [44, с. 46] діалектизм набуває дещо таємничого відтінку, створює ефект «поза лаштунками», містить прихований смисл хвороби на фоні холодної пори року, натякає на прихід холодів не лише зовні, а і в душі ліричного героя, обтяжує його тривожною меланхолією давноминулого, навіює спогади, від яких він починає хворіти не так фізично, як душевно.

Значно рідше у поезії Сергій Жадан вживає інші види діалектних одиниць. Так, нами зафіксовано поодинокі випадки вживання етнографічних діалектизмів: *«Буду вдихати вітер зі смаком бензину. / Буду нести цей сніг на собі, як верету»* [42, с. 29]. «Словник української мови в 11-ти томах» подає значення лексеми *верета* як «різнокольоровий килим з грубої вовни» [15, с. 329]. Метафоричність такої подачі предмета хатнього вжитку апелює до зображення протилежних смислових хронотопів: між рядків прочитуємо образ

хати, що асоціюється із домашнім вогнищем, захистом та затишком на протигагу зовнішньому світу, який символізує чужий простір, а відтак – небезпеку.

Отже, діалектизми у поетичному мовленні Сергія Жадана виконують важливу стилетворчу та образотворчу роль, є одним із засобів увиразнення, доповнення ментальності ліричних героїв на рівні світовідчуття. У поетичних творах Сергія Жадана переважають лексичні діалектні слова різної семантики, рідше автор уживає етнографічні діалектизми. Діалектна лексика майстерно влітається у художню канву тексту та набуває особливого конотативного семантичного значення у синтагматичі з іншими словами.

2.2. Лексико-стилістичні особливості поетичної мови Сергія Жадана

Поезія Сергія Жадана насичена багатозначними символами та тропікою, які вибудовують багат шарову систему образів, репрезентацій віршових рядків. Символічне зображення світу, представлення окремих символів дають змогу глибше проникнутися авторським свідовідчуттям, вхопити настроєвість та напрям окремої поезії. У поетичному мовленні Сергія Жадана тропи містять у собі закодовані смисли, інформацію, яку іноді складно розшифрувати, оскільки митець описує та поєднує найнесподіваніші образи.

2.2.1. Поетичні символи Сергія Жадана

З давніх-давен людину супроводжують символи, за допомогою яких вона намагається передати певні свої ідеї, зробити їх впізнаваними і зрозумілими. Символи несуть великий обсяг інформації, вони наділені кількома значеннями, оскільки містять ідеї з різним смисловим навантаженням [108, с. 5]. При цьому вони залишаються простими і легко запам'ятовуються. Як зазначає В. Кононенко, характерною рисою символу є властивість мотивувати значення не через перенесення, а через фонові значення. Свій зміст ця універсальна категорія виявляє лише в плані встановлення

національних, культурних, соціальних, релігійних та інших чинників, що й визначають розуміння символу всіма членами даного соціуму [51, с. 31].

Символіка поетичних текстів Сергія Жадана є «фрагментом символічної картини світу певного етносу, її художнім відбитком, де символи актуалізують текстовий зміст, формують підтекст вірша, оскільки несуть у собі генетично закодований світогляд» [71, с. 5], є елементом індивідуально-авторської мовної картини світу, відображенням світовідчуття поета. Саме тому опис символіки С. Жадана є необхідним складником загального дослідження історії національної художньої мови.

Різноманітність підходів до аналізу символу як універсальної філософсько-естетичної категорії зумовила його вивчення в різних галузях науки: філософії (О. Лосєв, Т. Проць, А. П'ятигорський), міфології (М. Костомаров, О. Лосєв), фольклорі (М. Дмитренко, В. Жайворонок, М. Костомаров, М. Максимович, О. Потебня, М. Сумцов), психології (П. Гуревич, К. Юнг,) лінгвістиці (О. Веселовський, С. Єрмоленко, В. Калашник, В. Кононенко, О. Потебня, Л. Савченко, Н. Сологуб, Л. Ставицька), лінгвокультурології (Ю. Мосенкіс, Н. Слухай).

Поетичні символи є предметом лінгвістичних наукових розвідок таких учених, як В. Бережнюк, Ю. Бондаренко, С. Єрмоленко, В. Калашник, Н. Левчик, Н. Лисенко, Л. Пустовіт, Л. Ставицька, О. Таран.

Н. Лисенко у дисертаційному дослідженні «Метафора і символ у поетичному ідіостилі Тодося Осьмачки (Семантика. Стилїстика)» виявляє риси символіки поета, особливості індивідуально-авторської реалізації традиційних образів-символів, виробляє класифікацію власне авторських символів Т. Осьмачки [57].

О. Таран аналізує семантику символів природи в поезії Олександра Олеся, при цьому розкриває механізм формування у творах поета індивідуально-авторських значень і смислів символів, описує парадигматичні й синтагматичні відношення символів у індивідуальній символічній системі О. Олеся [103].

Питання текстової інтерпретації домінантних мовних символів як невід'ємних складників індивідуального стилю Ю. Іздрика розглядає Ю. Бондаренко, зосереджуючись на словесних символах-архетипах. Н. Левчик аналізує дискурс образної символіки поезії М. Старицького, приділяє увагу асоціативним, семантичним, стильовим характеристикам поетичного слова. В. Бережнюк окреслює роль поетичних символічних образів у моделюванні мовної картини світу Т. Шевченка.

Для повнішого розуміння поняття «символ» та визначення багатогранності символічної семантики поетичного слова Сергія Жадана, вважаємо за доцільне спочатку розглянути потрактування цього поняття, визначити його характерні ознаки.

Аналіз довідкової та наукової літератури виявив, що більшість визначень поняття «символ» ґрунтуються на образності, умовності та узагальненій сутності символічного явища: символ – «умовне позначення якогось предмета, поняття або явища; художній образ, який умовно відбиває яку-небудь думку, ідею, почуття і т. ін» [89, с. 174]; «тип знака; <...> слово, що має усталені асоціативні зв'язки з відповідним поняттям» [40, с. 152–153]; «образ, що виник у результаті метафоризації значення, але такий образ, що входить у соціальну чи особисту сферу» [64, с. 308]; «умовне позначення якогось предмета, поняття або явища; художній образ, який умовно відбиває яку-небудь думку, ідею, почуття тощо» [45, с. 537]. Зважаючи на неоднозначність потрактування цього поняття, у дослідженні спираємося на визначення символу як багатозначного предметного образу, який «об'єднує між собою різні плани художнього відтворення дійсності на основі їх суттєвої спільності, спорідненості; один з поетичних тропів» [109, с. 582].

Науковці окреслюють такі визначальні ознаки символу: філософська смислова наповненість; тяжіння до певного узагальнення, до загальної ідеї; динамічність, рухомість, оскільки потребує активного сприймання; багатозначність; етнокультурна та контекстуальна обумовленість, зображально-виражальна здатність.

Семантика символу досить широка, крім основних значень, успадкованих, генетичних, і витворених у просторі національної культури, у поетичному тексті символ набуває нових, індивідуально-авторських. Як зазначає О. Таран, «індивідуально-авторські смисли художніх символів мають вищий ступінь експресивності порівняно із символами, вжитими в традиційному значенні; у семантиці художніх символів спостерігається поляризація емоційно-оцінного потенціалу лексем-прототипів символів» [103, с. 5].

Сергій Жадан, використовуючи традиційну значеннєву основу символу, надає йому індивідуально-авторське змістове наповнення, суттєво розширює та збагачує значеннєве поле вживаного образу-символу. Найпоширенішим у поетичних текстах Сергія Жадана є слово-символ *птахи*.

М. Костомаров наголошує на тому, що, вивчаючи символіку птахів, необхідно звертати увагу як на «фізичні їх якості із застосуванням до подібних рис народного характеру», так і на «птаховолхування», що полягало у спробах дізнатися про своє майбутнє і переслати з ними повідомлення рідним і близьким [53, с. 88].

Згідно з багатьма міфами про народження світу саме птахи існували ще до появи суходолу та людей. Міфічний птах як символ творця світу, символ світової душі зображують на дереві життя. Образ птаха постає охоронцем усього живого. У свідомості українського народу птахи здавна асоціювалися з людською душею, духом, божим проявом; птахи – це крилаті душі, усе духовне. Уважалося, що душі померлих повертаються весною на землю в образі птахів, а восени повертаються в рай, як і птахи відлітають у вирій.

Для Сергія Жадана птахи – це символ життя, єдності двох світів. У поетичних рядках *«Я хочу, щоби **птахам** легко давався осінній політ, / я хочу, щоб сонце стояло над кораблями, / щоби **птахи** відбивались на поверхні озер та боліт, / щоби ти й далі скріплювала собою весь цей світ»* [42, с. 25] образ птахів уособлює життя на землі (живе, видиме, тілесне віддзеркалюється у воді) і в той же час є символом людської душі, що спокійно відлітає в інший

світ (осінній політ птахів). Ця символічна семантика птаха підсилюється образом сонця, що у міфологічному світогляді символізує перемогу життя над смертю, добра над злом, темними силами. Сонячне світло – це символ єдності, впорядкованості світу, що у поезії поглиблюється рядками «...скріплювала ... *весь цей світ*» [42, с. 25].

Причетність птахів навіть до духовного світу, духовних цінностей та моралі розкривається наступними рядками: «*Птахам простіше: вони взагалі не чули про спасіння душі*» (Жадан, 2018: 115), «*і птахи голосять, як панотці до парафії*» [44, с. 106], «*Царство небесне – це ... надивляються за зорею мудрі птахи*» [43, с. 10].

У поетичних текстах Сергія Жадана птахи огорнені загадковістю і мають власний простір: «*непорушні кордони держави птахів*» [43, с. 25], «*Птахи малюють вгорі кола свої*» [44, с. 102], «*Земля сполоханих риб і степових птахів*» [42, с. 123], «*Птах, що боронить повітряну браму*» [43, с. 26]. Птахи є охоронцями верхнього царства, символами вищого просторового рівня. У міфології тварини розподіляються відповідно до давніх уявлень про тричленну структуру світового простору. З верхнім рівнем – світом небес – асоціюються образи птахів, із середнім – земним простором – копитні тварини, із нижнім рівнем – підземним світом – жаби, гади, миші, риби, і деякі інші тварини.

У багатьох культурах птах – це символ волі, безтурботності, великого щастя: щаслива людина порівнюється із птахом, що високо літає. У поетичних текстах Сергія Жадана вільному польотові птаха протиставлено горе, біда, важке становище людини: «*Будуть птахи без утіхи й прихистку / битися між деревами сірими. / Будуть псувати святкову статистику / вдови і сироти*» [43, с. 93]. Символічна семантика лексеми *птахи* підсилюється введенням у контекст образу сірих дерев як символу безвиході, безнадії й відчаю.

Особливої символічної семантики образу птаха надають оригінальні індивідуально-авторські порівняння: «*змучений птах, ніби гачок, чіпляється*

за вітряний потік» [42, с. 243], «*і голос зривається, ніби птах, / що замерз на льоту*» [44, с. 72]. У поетичних рядках Сергія Жадана птах символізує приреченість долі, метафорично – беззахисність людини перед жорстокими реаліями сьогодення.

Сергій Жадан добирає найоригінальніші порівняння, завдяки яким читач має змогу глибше зрозуміти суть символів у поезії. Наприклад, «*Птахи вгорі, ніби дієслова, / складаються в дієслівні рими всім на зло*» [42, с. 81], де є натяк на те, що пернаті не звертають уваги на світові катаклізми і продовжують жити за своїм звичним ритмом, радо зустрічають зміну пір року, вітають сонце і вільний політ: «*Доки ми чекаємо і мовчимо / рушають на південь птахи*» [43, с. 79]. У рядках «*Птахи над ними завмирають щоразу – / чутливі, як слухові апарати*» [42, с. 98], провідною думкою є сила внутрішньої інтуїтивної перцепції, вміння передбачити майбутнє. Загальновідомим є наукове підтвердження, що птахи дуже тонко відчують природні процеси та явища і беззастережно покидають місце майбутнього лиха за декілька днів, на відміну від людей.

У поетичній мові автора птахи описані як німі співрозмовники людини, які постійно намагаються донести важливу, але закодовану інформацію: «*кричать птахи, як чоловіки*» [43, с. 100], «*птахи – постійно незгодні з тобою*» [43, с. 109]. Іноді вони вступають у безмовний конфлікт з людиною, викликаючи суперечності, протиріччя, які спонукають до роздумів, переосмислення, усвідомлення певної проблеми.

Образи птахів у поетичних текстах Сергія Жадана конкретизовані, тобто названі за видовою належністю. Найчастіше зустрічаються образи таких птахів, як: соловей, шпак, голуби, ластівка, півень, чайки, гуси, дрозд, ворона.

Символізм орнітоніма соловей побудований на красі співу птаха навесні в шлюбний період. Здавна народ вірив, що високий і чистий спів птаха здатний очистити душу людини, піднести її і втішити. В уявленні українського народу соловей – це символ кохання, радості і ніжності, а також неповторної майстерності співака. У поетичних рядках Сергія Жадана «*І він слухає, як*

прописуються і звучать / голосними літерами / в тексті темряви / ластівки і солов'ї» [43, с. 116] реалізується символічна семантика ніжності, мелодійності. У давньогрецькій міфології соловей уважався оракулом у справах кохання, йому довіряли найпотаємніше.

Лексема «соловей» стоїть в одній семантичній площині з лексемою «ластівки». Ці два птахи символізують початок, зародження життя, надію і сподівання на відновлення і розквіт як природи, так і людської душі: *«Саме те, що було на початку. Саме те, заради чого здіймаються / в небо ластівки. / Доки твориться світ, / виснуть над деревами, мов гріхи над душею»* [43, с. 23]; *«Ластівки скріплюють глиною розламаний час»* [42, с. 289].

У християнській міфології ластівка – це улюблена Божа пташка, яка своїм щебетанням прославляє Всевишнього, наче молитвою. Українці вірили: там, де ластівка звила гніздо, буде щаслива родина, пануватиме добро і злагода. Розорити її гніздо – великий гріх. Ластівка – це символ щасливого родинного життя, любові, ласки і ніжності. Сергій Жадан у своїх поетичних творах розвиває народну символічну семантику назв птахів, розширює її. Ластівка для нього – це символ взаємодопомоги, підтримки, всепереможної любові: *«Серце найменшої ластівки сильніше за туман»* [43, с. 26]. Ця семантика акцентована рядками *«душа найбезнадійнішої птахи / варта нашого хвилювання»* [43, с. 26], де птаха – нещаслива, згорьована людина, яка зазнала біди.

Ластівка у Сергія Жадана символізує застереження, чекання, передчуття чогось чогось невідомого і невтішного: *«Ластівки, ніби кравецькі ножиці, / вперто розпорюють червоне повітря»* [42, с. 172]. Образ ножиць є натяком на зброю, «гостроту» навоколишнього світу, об яку можна порізатися, поділ на війну і мир.

Також окрім ластівки згадується голуб – символ миру, спокою, добра, чистоти, гармонії світу, це «Божа птиця, жертковий птах, біблійний символ Святого Духа»; у деяких народних обрядових піснях уособлюється як ангел і навіть як Святе Різдво; у фольклорних уявленнях голубам приписується чарівне створення світу» [45, с. 141]. У поетичних рядках *«Ще один рік*

пройшов без сівби, / на спалених школах сидять голуби» [44, с. 26] бачимо, що незважаючи на неврожай, спричинений війною, є надія на те, що все відновиться, тому що не випадково голуби сидять саме на школах – місці, яке асоціюється з дітьми, тобто із продовженням життя.

Окрім ластівки згадується шпак, який уподібнюється до витриманих суворістю проповідників християнства: *«Але завіса світу – така пурпурова, / осипається в ріки вигорілими зірками, / і ці сигнали її – мов арамейська мова: / її розуміють хіба що ластівки зі шпаками»* [43, с. 7]; *«Заклопотані шпаки, ніби апостоли»* [43, с. 26]. Цей птах в усній народній творчості є «провісником весни», початку нового життя, молодості [45, с. 144]. Ці птахи часто літають групами, тому Сергій Жадан порівнює їх із великим сімейством людей, де іноді в кожного своя правда і різний понятійно-категоріальний апарат, через що трапляються непорозуміння: *«Чорні шпаки, як сварливі родини, / з відчаєм обсідають черешні»* [43, с. 142].

Шпак порівнюється також і з майстрами художнього слова, які відійшли у вічність, але їхня лірика продовжує жити на вустах учнів і педагогів: *«Співають мертві поети, / що потрапили до шкільної програми, / ніби шпаки до клітки»* (Жадан, 2020: 29). Та шпаки в клітці не співають, тому простежуємо легку іронію і навіть сум, бо ті поети вже ніколи не напишуть віршів, їхні рядки сприймаються по-іншому, вони вже не звучать так, як би звучали за життя майстрів.

Із темою написання віршів пов'язаний образ дрозда, який є символом темряви, зла, невідворотності долі: *«поети, що вчать свого ремесла / хіба що чорних дроздів»* [43, с. 48]. Відчуваємо навіювання мінорної настроєвості, що підсилюється епітетом чорного кольору, а отже чогось похмурого. У цьому випадку говориться про те, що навчити поезії неможливо кожного пересічного, бо вона у кожного унікальна і має йти із серця, окрім того, зараз мало хто віддає цьому всю душу.

Символіка диких гусей багато у чому співпадає з символікою лебедя, вони часто взаємозамінюються, ототожнюються. У народному уявленні дикі

гуси-лебеді є провісниками весни, символізують повернення до витоків, до рідного дому. У народних казках гуси-лебеді реалізують негативну конотацію: виступають перевізниками між двома світами, темними і добрими силами.

Якщо лебідь вербалізує позитивну семантику (любов, подружжя вірність, щаслива родина), то слово-символ *гуси* переважно в українській народній фразеології вживається з негативною семантикою і слугує символом: брехливої людини, пліткарки («*гусей пускати*»), неохайної, неакуратної господині («*наче гуси ночували*»).

У поезії Сергія Жадана образ диких гусей символізує згуртованість, стійкість, нескореність перед бідой: «*Але годі нарікати, – говорять одне до одного / **дикі гуси** на зимовому березі, – тримаймося купи, / гріймося нашою **гусячою вірою***» [42, с. 279]. Ця символічна семантика простежується і в наступному тексті «*Знаєш, що буде цієї весни: / **диких гусей** залізні ключі / сядуть в долинах Псла і Десни*» [42, с. 243], що підсилюється в широкому контексті виразами «*залізні ключі*», «*твердість ґрунтових вод*».

В українській символіці півень виступає символом вогню, вранішньої пори, світла і сонця. За народними віруваннями крик півня віщує наближення дня, відганяє від хати злих духів. У давнину у новозбудовану хату першим заносили півня, який здатний захистити від «нечистої сили».

Неоднозначною символічною семантикою наповнений орнітонім півень у поетичних рядках Сергія Жадана «*Сонце, мов **півень** із відрубаною головою, б'є крильми. / Вітає цей дивний світ, найсправедливіший зі світів*» [42, с. 13], де півень символізує зародження дня, пробудження природи, жертвність заради нового життя. Підтекст цього образу торкається підсвідомості, апелює до сугестивного сприймання віршорядків, бо маємо контекстний оксиморон: поєднання сонця (символу життя) і півня із відрубаною головою (негативна семантика закінчення існування), що простежуємо і в рядках «*Перекупки несуть на заріз червоних **півнів** у чорних мішках*» [43, с. 10].

«**Ворони** в небі, ніби чорні троянди. / Розповідай мені тепер про останніх тиранів» [43, с. 108] (символ лиха, горя). Як бачимо, наведені вище назви стосуються птахів, що проживають на території нашої держави, а тому є близькими для ментальності українського читача.

Образ ворона поширений у міфологічних уявленнях і має глибоку міфологічну семантику, яка обумовлюється деякими універсальними властивостями ворона як птиці, зокрема різким криком і чорним кольором. Чорний колір ворона часто сприймається як набутий від зіткнення з вогнем або димом, в силу покарання бога. Поїдання вороном падалі, за гіпотезою К. Леві-Строса, сприяє тому, що ворон функціонує в міфах як культурний герой: падаль – вже не тваринна, але і не рослинна їжа, тому ворон уособлює якийсь компроміс між хижими і трав'їдними, протиставлення яких один одному виявляється в кінцевому підсумку пом'якшенням фундаментальної антиномії життя і смерті. Тому ворон сприймається як «медіатор (головним чином в північних міфологіях) між літом і зимою, сухим і вологим кліматом. Як посередник між водою і сушею він бере участь в міфах про потоп, створюючи «сушу» [45, с. 132].

Із аквапростором пов'язаний також і образ чайки, яка в українському фольклорі є символом сумної матері вдови, що тужливо кружляє над байдужою поверхнею моря чи океану, у ширшому значенні – символом України-матері, що вивела дітей при битій дорозі [45, с. 633]. У Сергія Жадана цей птах асоціюється із певними прокламаціями, на жаль, нікому не потрібними і які несуть сумнівну ілюзію щастя: «**Чайки** – розкидані, мов листівки / в яких так багато всього намріяно» [42, с. 173].

Простежуємо вживання лексеми качка, що у народі означає символізує забарність, домосідство, несилю, тому кажуть: «Бодай тебе качка копнула!». Вживається у народних казках («Кривенька качечка») народних легендах та переказах качка належить до первовічних птахів, тому в народних колядках завжди служить вищому єству; у весільних піснях качка – наречена («За городом качки крячуть») [45, с. 277-278]. У народних піснях – символ

жінки, часто пов'язаний із смутком. У багатьох творах фольклору – це образ дівчини-сироти, вдови, у якої помер чоловік, або жінки, що провела козака, чумака в далеку дорогу.

У віршорядках *«Ти спробуй домовитись із вдовами й сиротами. / Розкажеш їм про жертовність качину, / що підставляє серця для набоїв»* [43, с. 92] автор говорить про самопожертву, про сумні почуття, які переживають згорьовані вдови і байдужі сироти, але їх об'єднує те, що вони по-іншому реагують на світ, сприймають все через призму особистого відчаю. Звертання у поезії звучить іронічно, бо ні вдовам, ні сиротам не потрібні втішні слова про горе інших, тому що для кожного свої проблеми здаються найтяжчими.

За допомогою присвійних прикметників виникають асоціації з непередбачуваним повітряним простором, де на птаха постійно чигає небезпека, як на людину щодня чекають випробування: *«Озвучено висоту качиною сповіддю»* [43, с. 25]. Подолавши довгий шлях та час зимівлі в чужому середовищі, зазнавши певних змін, качка повертається на рідну землю, як людина, яка багато пережила і нарешті знайшла притулок: *«Чим довший качиний лет, / тим солодшим буде повернення»* [43, с. 27].

Спостерігаємо вживання образу птаха вальдшнепа – кулика – «невеликого болотяного птаха; вісника весни» [45, с. 319]. Кулик асоціюється з водною стихією, зокрема болотом, що часто знаходимо у приказках: «Де кулик вилупиться, в тому болоті й живе», «Знає кулик своє болото», «Насміхався кулик з болота та й сам туди заліз» [45, с. 319]. В усмішці Остапа Вишні з однойменною назвою «Вальдшнеп» цей птах символізує молодість та кохання головного героя: розбиті надії зустрічі з дівчиною і перерваний мисливською кулею політ двох птахів [17, с. 48-53]

У романі Миколи Хвильового, що також має назву «Вальдшнепи», простежуємо зовсім інше значення [118]. Це твір про пореволюційні події в Україні, пов'язані з національним відродженням. Відомо, що радянська влада називала самого Миколу Хвильового «вальдшнепом», що повною мірою

відповідає душевному стану письменника. Така назва символізує приречення, неможливість змінити минуле, розчарування у майбутньому.

Сергій Жадан вживає цей орнітонім таким чином: *«Почнімо всі, хто бачив, / як ховаються в полі вальдишнени дуи»* [43, с. 9]. У такому контексті птах символізує зв'язок між світом живих і потойбіччям, тому що вживається з абстрактним іменником *«душа»*. Асоціація з болотистою місцевістю навіює роздуми про те, що *«вальдишнени дуи»*, які колись були людьми, можливо, *«загрузали»* у життєвих перипетіях, а тепер стали вільними. Простежуємо певну відчуженість, свободу вічної людської душі саме *«в полі»*, тобто на відкритому просторі, де для цієї душі вже немає проблем та зобов'язань.

Отже, у поетичній мові Сергій Жадан досить часто вживає лексему *«птах»* у різних символічних значеннях: гармонійне існування у природі, таємничість, потойбічний світ, пророкування певних негативних подій чи явищ, приреченість життя. Так чи інакше, але ми продовжуємо спостерігати за пернатими друзями, шукаємо прихований зміст у їхніх рухах чи співах. Символ птаха у віршах митця набуває нових конотативних значень, що зумовлено життєвими перипетіями сучасної людини.

У поезії Сергія Жадана простежуємо яскраво виражений символ сонця, який у різних віршах має відмінне смислове наповнення. Зауважимо, В. Жайворонок подає тлумачення цього символу як *«Всевидючого божества, Вищої космічної сили, Центру буття, Матері Всесвіту, осяяння, слави, величі»* [45, с. 564]. В. Коцур додає до цього переліку *«інтуїтивне знання, Бога-отця, Христа <...> образ батька»* [35, с. 776]. Окрім того, згідно з фольклористичними уявленнями українців, сонце, як зазначає дослідник, символізує хліб, калачі та коровай.

В. Сірук у статті *«Вірші «Тамплієрів» у контексті поетичної творчості С. Жадана»* виокремлює символ сонця, який є уособленням надії, *«впевненості в можливості здійснення бажаного, потрібного, приємного»*, асоціюється із *«закінченням війни, поверненням людей до своїх осель, мирним життям»* [87, с. 237]. Наприклад: *«Формуються світло й темрява, складаючись разом. /*

Літнє сонце перетікає в зими» [44, с. 6], «Сонце над вами летить шкереберть. / І торгівля для вас – звична марнота» [44, с. 26], «Сонце, мов пальці, зігріває ріки. / Весна приходить до сірої зони» [44, с. 88].

У поетичній збірці «Антенa» також простежуємо символ сонця, яке є символом продовження життя, оновлення та відродження природи («Сонце, тераса, багато зелені. / Хлопець і дівчина, / схоже, студенти, сидять за столом» [42, с. 214], «Низько стоїть сонце зими / над виноградниками полів» [42, с. 239], а також уособлення байдужості та холоду осені й зими, що передається мінорною настроєвістю: «Танцюй, тесле, доки сонце стоїть / над найбільшим зі створених богом міст» [42, с. 10], «Хлопчик лишає батьківський дім, / як ранкове сонце лишає тьму» [42, с. 11], «Сонце, мов півень із відрубаною головою, б'є крильми, / Вітає цей дивний світ, найсправедливіший зі світів» [42, с. 13], «Грудневого сонця знеболювальні таблетки» [42, с. 32], «що сонце стоїть за вікном і відмовляється / рухатись далі, доки вона не прокинеться» [42, с. 54], «Гаряче літнє повітря, / запорошене сонце» [42, с. 142], «Ще лід не сходить з озер застиглих, / ще згустки сонця такі зnikomі» [42, с. 242], «Сонце нагріте, як диня в спаленому чорноземі» [42, с. 285], «За спиною сонце, сонце раннього вересня, / застигле сонце, яке нікого тут уже не зігріє» [42, с. 286].

У збірці «Список кораблів» сонце представлено як один із важливих елементів світобудови, який існує й буде існувати завжди, наприклад: «Горить сонце над приреченим містом. / Горить сонце, стоять пророки» [43, с. 17], «Хто згадає це літо за якихось десять років? / Хто згадає самотнє розпечене / сонце його світанків?» [43, с. 32], «наскрізні промені вересневого сонця в пробитих / туберкульозних легенях порожніх соборів» [43, с. 40], «І діти ростуть у східних містах, / вірячи в сонце, ніби в писання» [43, с. 114], «Міцно збудовано сонця каркаси» [43, с. 143].

Згідно з українськими давніми віруваннями зірка уособлює святість, праведність, оскільки супроводжують людину від народження до смерті, «це вікна, в які боги виглядають на світ; це віконця до неба, куди відлітають душі померлих» [45, с. 254], «животворної й родючої природи; дівчини-красуні,

кохання; доброї душі; нового щасливого життя; світлого духу, оборонця людей; вічності; очей Бога» [35, с. 300].

У поезії митця зоря втілює вищі сили, які мовчки спостерігають за людьми, знають їхнє минуле і майбутнє: *«Рибалок хрипка пізня говірка. / Пахне вугіллям від залізниці. / Сходить над ярмарком перша **зірка**. / Мовкнуть діти. Співають лисиці»* [42, с. 37], *«Тихі години липневого надвечір'я. / Золоті **зірки** серед листя густого»* [42, с. 117], *«Дякуй щедрим **зорям**, добрим часам. / Тривають довгі жнива, безтурботні дні. / Той, хто добуде тут до кінця – залишиться сам. / Краще йому не бачити те, що він бачитиме уві сні»* [44, с. 23], *«Світ солодкий, мов різдвяна кутя, / і **зірки** в кишені, як липкі цукати. / Смерть вигадав той, хто не любить життя: йому просто потрібно було все зіпсувати»* [44, с. 106], *«І я, запам'ятавши, повторю / у пам'яті, немов чужу адресу: / читати листя, як недільну пресу, / спалити голос, мов нічну **зорю**»* [43, с. 113].

У поетичних рядках *«Але завіса світу – така пурпурова, / осипається в ріки вигорілими **зірками**»* [42, с. 7], *«Сенс ворухити цю каламуть? / Що тут гадати? Всі й так помруть. / Яка різниця, що скажуть **зірки**? / Середні віки такі середні віки»* [44, с. 20], *«Щоби знову бачити те, чого не бачить ніхто, / і те, чого не освітять жодні **зірки**: / горло твоє – беззахисне, мов пташине гніздо <...> голос твій – схожий на теплий щільник, в якому щоденно добирається мед»* [44, с. 90], *«Жінки й чоловіки 70-х, ніби мертві **зірки**, / освітлюють літнє повітря»* [43, с. 29], *«Тут, на кордоні, все інакше. / Важке **сузір'ями** небо наше. / Земля влітку натrudжено дише. / І темніє раніше»* [43, с. 85], *«А між тим минуло пів року, / доки вона забула свою мороку <...> доки небо її палило своїми **зірками**, / доки вона розривалась між двома чоловіками»* [43, с. 135] зірка символізує приреченість, похмурий стан, розгубленість ліричного героя, неможливість щось змінити на краще.

Сергій Жадан поряд із лексемою **зірка** вживає дієслово *«обвалюються»*, що має негативний смисловий відтінок, натяк на прихований бунт природи, оскільки вжиті у поетичних рядках слова *«шматки льоду»*, *«холодний»*, *«січневий»* викликають асоціацію холоду, зимової пори року, а також душевну

скутість людини, душевний холод, порожнечу в грізні роки війни, що триває на Сході країни: *«Шматками льоду обвалюються зірки. / Дерева, що ростуть на горбах, особливо тверді»* [42, с. 265], *«Тримайся, тримайся руки, / ступай слід у слід, / доки холодні січневі зірки / обвалюються на Схід»* [44, с. 72].

Рослинна символіка у поезії Сергія Жадана представлена традиційними фольклорними назвами, у зв'язку з чим можемо констатувати, що свідомість поета глибоко пов'язана з національним світовідчуттям. Наприклад: *«Земля золотих пшениць і палених трав – / хтось напише колись історію цих берегів»* [42, с. 123], *«Потім ще одне літо, до якого ніхто не готовий. / Стебла світла влітаються між сухої пшениці. / І небеса надвечір такі, хоч бери їх і перебинтовуй»* [43, с. 118]. За В. Жайворонком пшениця символізує «щось гарне, виплекане, випечене», є символом «приятні, доброго ставлення» [45, с. 490], М. Костомаров вважає, що пшениця є уособленням «Божого благословіння, достатку і домашнього щастя» [53, с. 71]. У поетичних рядках Сергія Жадана ця рослина уособлює багатство родючої української землі, а також Батьківщину, яка вимушена споглядати війну.

У поетичному словнику простежуємо вживання лексеми **трава**, яка є символом «добрих і злих сил природи; людських істот; молитви; тихого шептання; клятви; оберега; смерті» (В. Коцур) [35, с. 804], а також символізує «покору, забуття, має загадкові властивості» (В. Жайворонок) [45, с. 602]: *«голос її схожий був на траву – / безпорадний на вітрі, але чіпкий»* [42, с. 14], *«Сторожкі голоси біженців і прочан. / Чіпляється за каміння пізня трава»* [42, с. 17], *«Теплий вечір літа, / світло в горнятах із молоком, / солодкий дух трави на трамвайних зупинках»* [42, с. 143], *«Знаходь, відчитуй і запам'ятовуй: / чекання в листі, пам'ять у камінні, тривога в чорній польовій траві»* [44, с. 53], *«...Так буде, і твориться літо з трави та гравію»* [43, с. 117]. У Сергія Жадана символ трави означає життя і вічність, таємничість природи, навіть загадковість як у міській, так і в сільській місцевості, бо трава не підпорядковується нікому, а існує незалежно, як і вся природа.

У словнику «Знаки української етнокультури» символічне значення лексеми *соняшник* трактується як світло, сонце [45, с. 567], в «Енциклопедичному словнику символів культури України» символіка соняшника тлумачиться як відданість, поклоніння, прагнення до Божественного світла і праведності, наслідування, рідну землю, батьківську садибу, красу природи, вдячність [35, с. 777]. У Сергія Жадана соняшники з-поміж усіх інших рослин є найбільш «олюдненими», оскільки повною мірою нагадують поведінку людини, вони активні, рухливі, незважаючи на те, що знаходяться на одному місці, наприклад: *«Антенa повертається соняшником проти світла»* [42, с. 6], *«Останнім з'являється сонце. / Біжить, поспішає <...> Зрештою, рухається туди, куди йому показують соняшники»* [42, с. 151], *«вуличні пси схожі на соняшники – / повертають голови в бік осіннього сонця»* [42, с. 275], *«Твориться світ, насувається хвиля тепла, / збиваючи з ніг задихані соняшники, / що вибігають назустріч історії»* [43, с. 23].

У поетичному мовленні Сергія Жадана простежуємо символічне зображення акації і кропиви: *«Хтось впише в цю історію всі імена, / імена гострих акацій і зелених кропив»* [42, с. 123], *«Те, що я зміг лишити собі, чим не поділився з міськими / акаціями, гострими й допитливими, мов діти, / чії батьки розлучаються»* [42, с. 81]. На думку В. Жайворонка, акація символізує «дружбу, дружні, приятельські стосунки» [45, с. 10], а кропива уособлює «оберіг, а також наділена лихою силою» [45, с. 316]. В. Коцур вважає, що кропива – це символ «ледачкуватості господаря, втрачених надій, блудного, розпусного життя, позашлюбних дітей, уособлює агресивних, колючих людей, зло, пекучості, запустіння, нецензурних висловлювань» [35, с. 91]. У першому прикладі акація і кропива символізують різних людей, яких зустрічаємо на своєму шляху; це символ життя, яке складається з безлічі проблем. У наступному прикладі акація символізує дитячу довіру, безпосередність і настороженість, що підсилюється лексемами *гострі, допитливі, як діти*.

У поетичному словнику Сергія Жадана вживаними є лексеми *очерет* і *частик*, які у широкому контексті містять символічне значення. В. Жайворонк

класифікує очерет як рослину, що пов'язана з нечистою силою [45, с. 426], а часник, на думку мовознавця, є оберегом, талісманом, який охороняє людину від злих сил [45, с. 636]. В. Коцур характеризує очерет як символ слабкості, ламкості, непостійності [35, с. 94]; часник наділений чудодійними ліками, він є символом Місяця, який своєю енергетикою впливає на все живе [35, с. 316]. У Сергія Жадана ці рослини є виразниками журливого настрою, таємничості, певного зв'язку між світами: *«Квітнуть димів гіркі **часники**. / Сніг наповнює течію»* [42, с. 240], *«І думає: час залишати басейн цієї ріки / й вибиратися з насиджених **очеретів** / на Південь, де тьмяніють сухі **часники**»* [42, с. 250], *«Бритва зрізає пам'ять, мов **очерет**. / Бритва тягне на дно, бритва кличе вперед»* [44, с. 42].

Таким чином, орнітологічна, астральна та рослинна символіка у поезії Сергія Жадана відображає давні уявлення українців про птахів, сонце та зірки, а також про різні рослини, які у поетичних рядках опоетизовані, переосмислені митцем та набули нових індивідуально-авторських смислових відтінків.

2.2.2. Епітети як засоби художньої образності

У сучасному мовознавстві епітет тлумачиться як «художнє означення, яке служить для увиразнення зображуваного, найчастіше відіграє роль орнаментального прикрашування художньої мови, може мати оціночну функцію» [106, с. 63]. Епітет – це стилістично маркований атрибут, що містить естетичну оцінку зображуваних явищ та є засобом виразності, емоційності, образності й функціонально реалізується як експресема [34].

Епітет як засіб художньої образності вивчається в різних аспектах такими лінгвістами, як: Т. Берест [5], В. Дятчук [33], С. Єрмоленко [38], Л. Пустовіт [77], Л. Рожило [81], Л. Савченко [85], Н. Сидяченко [86] та інші. Учені розглядають основні шляхи еволюції епітета в українській поезії, його стилістичне значення, граматичне вираження й естетичні функції, функціонування епітета в структурі текстів різних стилів тощо.

У поетичному мовленні епітет, поряд з метафорою, є найуживанішим художнім образним засобом. За допомогою нього митець намагається показати предмет зображення з незвичайного боку, індивідуалізувати якусь ознаку, зосередити на ній увагу, викликати певне ставлення до зображуваного. Експресивно-образну функцію можуть виконувати нейтральні слова, і тому не завжди легко провести чітку межу між художнім і логічним означенням. Установити епітетну роль лексеми можна лише в контексті з урахуванням характеру і взаємовпливу компонентів словосполучення [82, с. 17].

В основу більшості існуючих класифікацій епітетів покладено семантичний та структурний принципи. Традиційно епітети поділяють на індивідуально-авторські і постійні (традиційні) як літературного, так і фольклорного походження. О. Веселовський розмежовував тавтологічний, пояснювальний, метафоричний, синтетичний, власне «кольоровий» епітети. За граматичним вираженням епітети поділяють на прикметникові, дієприкметникові, прислівникові, іменникові [60, с. 342].

Аналіз фактичного матеріалу показав, що у поетичному словнику Сергія Жадана переважають індивідуально-авторські епітети, наприклад: «*Сніг лежить на ріці – невиговорений, невагомий*» [42, с. 33]; «*Рибалки зранку бовтаються в спекоті неживій*» [44, с. 18]; «*Коли вони повернуться, коли роззброяться, / коли вони відстояться в чорній хроніці, / поруч із ними залишаться найбільш віддані. / За війною краще спостерігати на відстані*» [44, с. 114]. Постійні (традиційні) епітети автор використовує задля кращого розуміння змісту поезії, її образного наповнення, для передачі власних почуттів і світосприйняття, наприклад: «*літнє небо між цвинтарем і вокзалом*» [42, с. 38]; «*Роса з ночі лежить на осінній траві*» [42, с. 22]; «*Світиться білим камінням церква нічна*» [42, с. 183].

За тематичним спрямуванням виділяємо такі типи епітетів поетичного мовлення Сергія Жадана:

1) художні означення, що описують негативні почуття та емоції людини: *надійні сигнали любові, невидимі сигнали любові, серцева пітьма, сірчаний*

скепсис, чужа любов. Наприклад: «сигнали любові – **невидимі і надійні**» [42, с. 7], «Чим можна заворожити **чужу любов?**» [42, с. 74]. У поданих віршорядках, як і в цілому у поезії Сергія Жадана, почуття кохання описується у нейтрально-трагічному ключі, наближеному до байдужості, що підсилюється епітетами «**невидимі**», «**чужу**». У рядках «Перш ніж запалю **сірчаним скепсисом** твої небеса» прикметник «**сірчаним**» неабияк точно передає почуття зневіри, стан розчарування, демонструє внутрішній конфлікт особистості [42, с. 293]. У поетичних рядках «Вогню твоїй **пітьмі серцевій**» словосполучення «**пітьмі серцевій**» [42, с. 195] викликає у читача теплі почуття, співпереживання ліричному герою, дає надію на його душевний порятунок;

2) образна характеристика тварин та птахів: *вдячна тріска, гнівне пташине око, голодні лисиці, гусей залізні ключі, лисичі очі, мова бджолина, морські кити, мудрі птахи, неповороткі лини, сполохані риби, степові птахи, хрещені бджоли*. Наприклад: «Місяць відбивався в **лисичих очах**. / А він лежав, розкинувши руки, на **серпневій воді**, / важкий, мов хрест на чоловічих плечах» [42, с. 122], «Земля **сполоханих риб і степових птахів**» [42, с. 123], «Впиши мене до своєї книги, апостоле темноти. / Мою особу підтвердять **морські кити**» [42, с. 183], «Тихі **пасіки щозими**. / Під снігом вулики, ніби церкви. / **Хрещені бджоли**, разом із дітьми, / в неділю співають до сухої трави» [42, с. 240], «і **мова бджолина** така м'яка» [42, с. 241], «Лише сліди **голодних лисиць** / снігом ведуть на ближні двори. Мерзлі коров'ячі горла криниць / підіймаються догори» [42, с. 240], «Знаєш, що буде цієї весни: / диких **гусей залізні ключі** / сядуть в долинах Псла і Десни, / сядуть сторожко, уночі» [42, с. 243], «Ще кілька ночей на плесах, кілька днів, / і рушати на Південь за вигинами русла, / за спинами **неповоротких лінів**» [42, с. 250], «Небо ранньої осені, небо землі – / послухай, як тебе славить **вдячна тріска**» [42, с. 264], «Царство небесне – це дишуть тварини в стайнях, / це надивляються за зорею **мудрі птахи**» [43, с. 10], «запам'ятай мене, **гнівне пташине око**, / коли

побачимося наступного разу, на іншому боці пронизливого, мов крик, життя, / на іншому боці тривожної, як течія, самотності» [43, с. 28].

Образ лисиці у поезії Сергія Жадана представлено нейтрально, водночас з прихованою темничістю, оскільки лисиця дотична до нічної пори доби: *«Місяць відбивався в лисичих очах. / А він лежав, розкинувши руки, на серпневій воді, / важкий, мов хрест на чоловічих плечах»* [42, с. 122], *«Лише сліди голодних лисиць / снігом ведуть на ближні двори. Мерзлі коров'ячі горла криниць / підіймаються догори»* [42, с. 240].

У поетичних рядках *«запам'ятай мене, **гнівне** пташине око, / коли побачимося наступного разу, на іншому боці пронизливого, мов крик, життя, / на іншому боці тривожної, як течія, самотності»* [43, с. 28] епітет **гнівне** означає не нервовість, негативні емоції, а мудрість, розуміння суті і глибини життя, адже ліричний герой очікує на зустріч із птахом *«на іншому боці життя»*, тобто у потойбічному світі, доступ до якого, згідно з давніми уявленнями, мають саме птахи;

3) художнє означення явищ природи, пір року тощо: *велика пора зими, вереснева ніч, весна неминуча й близька, висока лють літа, вистуджена мерзлота, вихолоджене єство снігу, глибока пора зими, грудневий свинець, дзвінка лють літа, засніжена ріка, зимове море, зимове небо, липнєве надвечір'я, листопадова навала, літнє небо, літня навала, невагомий сніг, невисловлений сніг, невидима тиша осені, нежива спекота, осіннє повітря, осінній політ, осінній чорнозем, осіння прозорість, осіння роса, осіння трава, серпнєве море, січневі зірки, тиха зимова ріка, туга тиша осені, холодні зірки тощо. Наприклад: «**Зимове море**, тепле зісподу»* [42, с. 19]; *«**Зимове небо** над вами вранці / складається з доказів і заперечень»* [42, с. 103]; *«Мисливці спускаються до засніженої ріки»* [42, с. 26]; *«Ритм серпневого моря, / силабо-тоніка медух, викинутих помирати»* [42, с. 53]; *«Я хочу, щоби птахам легко давався **осінній політ**»* [42, с. 25] тощо.

У досліджуваних текстах Сергія Жадана епітети переважно вживаються для зображення природи в певну пору року, передачі її краси і неповторності,

наприклад: *«Глибока пора зими, велика»* [42, с. 28]; *«Хай тиша осені – невидима, туга, / з якої родяться кристали павутини»* [44, с. 47]; *«Тихі години липневого надвечір'я. / Золоті зірки серед листя густого»* [42, с. 117].

Епітети у поетичному мовленні увиразнюють внутрішній світ ліричного героя, передають його думки, почуття, переживання, його душевний стан тощо. У поетичних рядках *«Виговори мене, / мов слово чужої мови, яким позначають нещастя. / Сніг іде так натхненно, як ідуть до причастя. / Тиха зимова ріка, що впадає в нікуди. / Доки ти нічого не скажеш – нічого й не буде»* [42, с. 32], епітет **тиха** служить не лише для зображення певної пори року, для передачі зимового спокою та заціпеніння природи, над якою панують сніги і мерзлота. Прикметник передає розгубленість ліричного героя, його душевні коливання, складність прийняття правильного рішення, оскільки *«тиха ріка впадає в нікуди»*.

У поетичних рядках *«В тетто ніхто не святкує різдво. / Снігу вихолоджене єство / стигне під брамами кам'яниць»* [44, с. 9] *«Вб'є повітря своїм грудневим свинцем, / вб'є повітря вистуджена мерзлота, і тепер ось перед його пташиним лицем / стоїть його дорога, / себто його мета»* [42, с. 252] суворість зими підсилюють повтор дієслова *вб'є*, іменник *свинцем*, *мерзлота*. Епітети **грудневим**, **вистуджена** підкреслюють почуття приреченості птаха, образ якого можемо трансформувати в образ ліричного героя, який виснажений, не має емоцій та змушений підкорятися долі. У віршорядках *«Тримайся, тримайся руки, / ступай слід у слід, / доки холодні січневі зірки / обвалюються на Схід»* [44, с. 72] ліричний герой відчуває ілюзію надії та допомоги в цей момент, що підсилюється зображенням саме холодної пори року.

Епітети *«невиговорений»*, *«невагомий»* у контексті *«Сніг лежить на ріці – неvigоворений, невагомий»* [42, с. 33] вказують на неможливість повноцінного бурхливого життя природи взимку, неможливість повною мірою висловити свої почуття, і водночас легкість від внутрішнього умиротворення і можливості побути на самоті, яке передається і прочитується між рядків.

Зображений простір у рядках *«Я запам'ятаю те, що побачу наступного разу: / **літнє небо** між цвинтарем і вокзалом»* [42, с. 38] передає діаметрально протилежні за смисловим наповненням місця, оскільки **цвинтар** – це місце покійників, закінченого життя, а **вокзал** – це уособлення постійного руху та продовження існування. Над обома місцями панує **літнє**, можемо припустити, погоже, **небо**, на яке ліричний герой дивиться з надією.

Весна у поезії Сергія Жадана майже не згадується, маємо поодинокі випадки: *«Виверни рукава осель. / **Весна така неминуча й близька**»* [44, с. 90]. Весіння пора року символізує одвічний рух всесвіту, постійність природних циклів, що підкреслюється епітетами *«неминуча й близька»*. Метафора *«виверни рукава осель»* означає, що люди вийдуть зі своїх домівок, щоб прибирати на подвір'ях, працювати на землі та продовжувати жити.

Літня пора описана з певною негативною, настороженою семантикою, що передають слова **навала, лють, неживій**: *«Тепер ось накочується **літня навала** / з іншого боку землі, з іншого краю»* [42, с. 39], *«**лють** цього літа – **дзвінка і висока**»* [44, с. 13], *«Рибалки зранку бовтаються в **спекоті неживій**»* [44, с. 18]. Висхідну градацію простежуємо в епітетах *«дзвінка і висока»*, які у поєднанні з абстрактним іменником **«лють»** передають відчуття нестерпної спеки, **«неживої»**.

На противагу інше означення *«**липневого надвечір'я**»* навіює меланхолійний стан, під час якого ліричний герой зупиняється серед купи життєвих проблем, які контрастують з погідною літньою порою: *«Тихі години **липневого надвечір'я**. / Золоті зірки серед листя густого»* [42, с. 117].

Найчастіше зустрічаємо в поезії Сергія Жадана описи фрагментів життя ліричного героя чи природи на естетичному осінньому тлі: *«Роса з ночі **лежить на осінній траві**»* [42, с. 22], *«Роса **лежить на траві, осіння роса**»* [42, с. 23], *«**поєднувати ґрунти і води, / тримаючись за осінній чорнозем**»* [42, с. 99], *«**граматико зчитаних передпліч, / шрифтів твоїх вереснева ніч**»* [42, с. 166], *«Я **хочу в цьому падолисті, / в цю листопадову навалу**»* [42, с. 194], *«Тримається [птах] **серцем за повітря густе, / осіннє повітря щедрот***

і повітря втрат» [42, с. 252], «*Хай тиша осені – невидима, туга*» [44, с. 47], «*і мала б тривати вічно прозорість осіння*» [44, с. 59]. Епітет «осінній» передає стан внутрішнього прийняття на межі з тугою, яка закінчиться, щойно настануть холоди, оскільки *осіннє повітря* сповнене *щедрот і втрат*, тобто багатого врожаю та настання холодів водночас, що негативно впливає на внутрішній стан ліричного героя, трансформованого з образу птаха. Означення «*вереснева*», «*листопадову*» підкреслюють меланхолію, відчуття трансу, яке буває тільки восени.

У поезії Сергія Жадана доволі широко описуються зимова, літня та осіння пора, настроєвість яких зображена у мінорному тоні, натомість весна представлена поодинокими цитатами. Відтак можемо зробити висновок, що у віршах передається життєва скрута, бо повтор іменника «навала» при епітетах *літня* та *листопадова* означає відсутність гармонії ліричного героя із внутрішнім та зовнішнім світом;

4) епітети–кольороназви: *вогняний колір, біле каміння, білий живіт, білі дахи, білі савани, білі зарубки, голубі спалахи, жовто-червоне відмирання, жовті комети, зелена кропива, зелене небо, зелені тумани, золота безодня, золота пластина, золоті пшениці, золоті частини, колір вохри, колір оливи, пурпурова завіса, сині квартали, синій дим, сіра сорочка, сірі бинти, сіре повітря, смарагдовий горб, смарагдовий космос, срібне небо, червоне повітря, червоний метал, червоні зливи, червоні півні, чорна вода, чорна квітка, чорна ніч, чорна хроніка, чорне небо, чорне сонце, чорне чорнило, чорний дощ, чорний сніг, чорний час, чорні воли, чорні мішки, чорні троянди тощо. Наприклад: «У небо здійсмається стільки *синіх димів*» [42, с. 26]; «Я запам'ятаю світло – тепле й дразливе, / запам'ятаю *червоне повітря в синіх кварталах*» [42, с. 38]; «Відбивається сонце в ріці *червоним металом*<...> / Виживи в цьому вогні, юний підранку» [42, с. 85]; «Пізнього неба *спалахи голубі*» [42, с. 107]; «імена гострих акацій і *зелених кропив*» [42, с. 123]; «хай не спиняються літні пружини, / нагріваючи *небо зелене*» [42, с. 187]; «Буде обрій кольору *вохри й оливи. / Але тепер зелені тумани, червоні зливи*» [44, с. 28] тощо.*

О. Рудь у монографії «Складні прикметники поетичної мови ХХ століття» зауважує про кольори: «Поряд з логіко-ідентифікаційною функцією ці назви виконують тут [у поезії] роль емоційно-експресивних означень, входять до складу метафоричних структур», тобто колір містить не лише кольорову ознаку, але і переносне значення відповідно до його символіки [82, с. 36].

У поетичних рядках *«Я запам'ятаю світло – тепле й дражливе, / запам'ятаю червоне повітря в синіх кварталах»* [42, с. 38]; *«Відбивається сонце в ріці червоним металом <...> / Виживи в цьому вогні, юний підранку»* [42, с. 85] спостерігаємо зображення війни на Сході через призму червоного кольору, який символізує пристрасть, любов, вогонь, кров, зірку, вишню [82, с. 48]. У Сергія Жадана пряме значення кольору полягає у зображенні заходу сонця у вечірню пору, переносне ж – символізує настроєвість ліричного героя і природи під час воєнних дій, оскільки *«повітря червоне»*. *«Сині квартали»* уособлюють буденність, широкомасштабність війни, яка захоплює будь-яку місцевість і простір, оскільки синій – це колір глибини, води, безмежності [82, с. 46].

Спостерігаємо цікаве поєднання кольороназв у рядках *«Буде обрій кольору вохри й оливи. / Але тепер зелені тумани, червоні зливи»* [44, с. 28], оскільки у природі не існує *зелених туманів* або *червоних злив*. Зелений колір символізує життя, натхнення, рослинність, проте у Сергія Жадана тумани, що символізують «неясність, невиразність, стан суму, туги, печалі» саме *«зелені»*, що накладає певний негативний семантичний відтінок і підсилюється саме *«червоними»*, тобто кривавими, *«зливами»* [45, с. 608]. Водночас ліричний герой не втрачає надії і віри у світле майбутнє, про що свідчать рядки *«Буде обрій кольору вохри й оливи»* [44, с. 28], оскільки вохра – це колір від блідо-жовтого до темно-бурого (символ різноманітності життєвого шляху), олива ж означає темний жовто-зелений колір, який можемо трактувати як повернення до життя.

У поетичних рядках *«Перекупки несуть на заріз червоних півнів у чорних мішках»* [42, с. 10] простежуємо антитезу життя – смерть, так як червоний колір у цьому контексті символізує рух, пристрасть, бажання жити, а **чорні мішки** – прямий натяк на кінець існування.

Цікаво представлена тепла гама кольорів схожих відтінків: *«і волосся вона пофарбувала у вогняний колір, / обпектися можна»* [42, с. 59], *«Ці кілька тижнів, / коли можна дивитись / на жовто-червоне відмирання листя»* [42, с. 62], *«Київська прписка, середня освіта. / Загинув під Попасною на початку жовтня. / Соняшникові поля не зібрані з літа. / Над ними розкривається золота безодня»* [42, с. 98], *«Земля сполоханих риб і степових птахів. / Земля золотих пшениць і палених трав»* [42, с. 123], *«Лише вогні жовтих комет / спалахують прочерками вгорі. / Ховає поважно божий замет / трави сушені вівтарі»* [42, с. 240], *«аби твоя снага / прокачувала кров крізь вени і судини, / ламаючи цей світ на золоті частини»* [44, с. 47], *«Доки вони волочаться палестиною, / сонце над ними горить золотою пластиною»* [44, с. 114]. Жовтий колір асоціюється із сонцем, багатим урожаєм, іноді є символом журби [45, с. 225].

У рядках *«Лише вогні жовтих комет / спалахують прочерками вгорі. / Ховає поважно божий замет / трави сушені вівтарі»* [42, с. 240], *«Доки вони волочаться палестиною, / сонце над ними горить золотою пластиною»* [44, с. 114] жовтий, золотий колір уособлює приховану небезпеку, що у поєднанні з іменниками **комета**, **палестина** створює ефект постійної напруги, невідомості та невизначеності ліричного героя.

Прикметник *сірий* викликає відчуття буденності, деякою мірою байдужості, навіть меланхолійно-депресивний стан: *«Що було два роки тому? / Сіре повітря, наповнене криком. / Валізка, наповнена її рваним одягом»* [42, с. 56], *«сіра сорочка, / довге життя, / темні очі, зубні коронки, шрам на щоці, / порядковий номер, наколотий в таборі на руці»* [42, с. 184], *«з тягарем липової алеї, / що холоде під срібним небом / листопадової неділі»* [42, с. 274], *«З якої не починай сторінки – / час перемотує рвані жили, /*

перетягує *сірі бинти*» [44, с. 61]. Так, *сіра сорочка, сірі бинти* – пряма кольорова ознака, охарактеризована буденністю, бідною, а сіре повітря означає біль, горе, безвихідь ліричного героя, неможливість щось змінити у минулому, що підсилюється іменником *крик* та дієприкметником *рваний*.

Відтінки кольорів «*Але завіса світу – така пурпурова*» [42, с. 7], «*Кам'яний маяк стоїть на смарагдовому горбі*» [42, с. 256], «*Яким невтішним видається смарагдовий космос зими*» [42, с. 292] описують явища та предмети, що стосуються природи, навколишнього середовища, та створюють ефект казковості, магічності.

Білий колір у поезії Сергія Жадана символізує чистоту, початок чогось нового, спокій та умиротворення: «*Білі дахи зимових міст, хатнє тепло. / Чорної ночі вимурувана стіна*» [42, с. 16], «*Натягують на тіла білі савани простирадл*» [42, с. 133], «*Світиться білим камінням церква нічна*» [42, с. 183], «*Білий, ніби покров богородиці, твій живіт / світить усім, хто лежить на дні*» [42, с. 260].

Білий колір, як зазначає В. Жайворонок, є уособленням «моральної чистоти, краси, святості, сонячного світла, земного життя» [45, с. 38]. У поетичних рядках «*Білі зарубки болю серед чорного снігу. / Глибокі шрами, що завжди нагадують зиму*» [42, с. 28] бачимо контраст кольорів і непритаманний снігу чорний колір, а біль ліричного героя передається через білий, тобто такий, який може зрозуміти і відчувати лише сам герой. Натомість у рядках «*Білий, ніби покров богородиці, твій живіт / світить усім, хто лежить на дні*» [42, с. 260] білий колір символізує народження нового життя, оберіг, святість та духовність.

Діаметрально протилежний до білого – чорний колір, який у поезії Сергія Жадана згадується найчастіше. Чорний колір символізує «темні сили, щось лихе, грізне» [82, с. 56]. У Сергія Жадана чорний уособлює темну нерозгадану сторону всесвіту, оскільки навіть небо і сонце поет називає чорними: «*Небо – чорне і нерухоме. / Не лишається нічого від подихів і слів*» [42, с. 66], «*Знати, що чорний дощ затопить твої подвір'я. / Знати, що він не омине нікого*» [42,

с. 117], «В пробитих легенях його стояла вода – / **чорна** солодка **вода** степової ріки» [42, с. 121], «Ночі не мають сенсу без темноти. / Світи наді мною, **чорне сонце, світи**» [44, с. 9], «Ніби у вішальника, висне в небі сонця язик. / Стоять **чорні воли** дощу на важких горбах» [44, с. 64], «І кожна літера – ніби дерево, / **чорним чорнилом** випалює сніг» [44, с. 76], «Коли вони повернуться, коли роззбродяться, коли вони відстояться в **чорній хроніці**, / поруч із ними залишаться найбільш віддані. / За війною краще спостерігати на відстані» [44, с. 114], «Повільно росте між рік **чорна квітка** дощу» [43, с. 29], «веди мене, мій звичний і убивчий, / мій **чорний** часе, – стримуй і веди» [43, с. 84], «Ворони в небі, ніби **чорні** троянди» [43, с. 108].

Алюзію війни вбачаємо у рядках «В пробитих легенях його стояла вода – / **чорна** солодка **вода** степової ріки» [42, с. 121], «Коли вони повернуться, коли роззбродяться, коли вони відстояться в **чорній хроніці**, / поруч із ними залишаться найбільш віддані. / За війною краще спостерігати на відстані» [44, с. 114], оскільки словосполучення **пробиті легені** та дієслово **роззбродяться** означають війну та її невтішні наслідки, які можна охарактеризувати лише за допомогою **чорного** кольору.

За граматичним вираженням епітети поділяють на прикметникові, дієприкметникові, прислівникові та іменникові [65, с. 338]. У поезії Сергія Жадана переважають прикметникові епітети (*серцева пітьма, мудрі птахи, зимове небо, осіння роса, листопадова навала, червоні зливи*), менш вживаними є дієприкметникові (*невиговорений сніг, вистуджене єство, неминуча весна*).

Таким чином, у поезії Сергія Жадана представлені епітети, що описують емоційний стан людини, характеризують тваринний світ, пори року та кольорові ознаки предметів чи явищ навколишнього світу. Переважають індивідуально-авторські епітети, які містять багатозначні конотативні значення та дають змогу повною мірою зрозуміти потік свідомості автора у поетичних рядках. За граматичним вираженням найбільшу кількість

становлять прикметникові епітети, які завдяки стандартизованому уявленню про епітет–прикметник краще сприймаються читацькою аудиторією.

2.2.3. Метафора у поетичному мовленні Сергія Жадана

Метафора, як зазначає А. Білозуб, є однією з першооснов художнього мислення, пов'язаного з умінням порівнювати, розрізняти, у відмінності виявляти подібність [7]. У поетичному мовленні метафора увиразнює мовлення, служить засобом побудови художніх образів, «вона є своєрідним важелем, що впливає на розум і душу читача» [119, с. 257]. Через неї автор передає свої почуття, емоції, відображає власне світобачення, ставлення до навколишньої дійсності.

Різні аспекти вивчення метафори знайшли відображення у працях таких учених, як: С. Єрмоленко [36], Л. Мацько [65], Л. Пустовіт [78], Л. Ставицька [92], Г. Сюта [102] та інші. Метафора розглядається науковцями у лексико-семантичній, лінгвостилістичній, граматичній, когнітивній площинах.

У сучасному мовознавстві існують розбіжності в розумінні та визначенні метафор. С. Єрмоленко, С. Бирик, О. Тодор, дотримуючись традиційного визначення, розглядають метафору як «один з основних тропів, який полягає в перенесенні ознак з одного предмета, явища на інший на підставі подібності» [40, с. 88]. О. Тараненко зазначає: «Метафора – це семантичний процес, при якому форма мовної одиниці або оформлення мовної категорії переноситься з одного об'єкта позначення на інший на основі певної подібності між цими об'єктами при відображенні в свідомості мовця» [109, с. 359].

У сучасній лінгвістичній науці не існує єдиного підходу до принципів класифікації метафор. Аналіз поетичних текстів Сергія Жадана дозволив виділити види метафор за вживанням, структурою, граматичним вираженням та ознакою подібності.

У поетичному словнику Сергія Жадана переважають індивідуально-авторські метафори, які передають особливості авторського мовомислення,

його сприйняття навколишнього світу. Наприклад: «*це до тебе апелюють рослини на підвіконні*» [43, с. 34]; «*вітрила їхніх легень розгортаються на вітрі*» [42, с. 180]; «*на полі, з якого зібрано врожай нашого страху*» [43, с. 25]; «*під серцем холодно стоїть залізний серпень, / торкається тебе своїм гірким осердям, / освітлює тебе своїм нічним вогнем*» [44, с. 46]; «*шана вашим хребтам, дерева, / що витримують літографію снігу*» [42, с. 282].

Традиційна метафора у поезії Сергія Жадана вживається зрідка. Переважно автор вдається до поєднання в одному поетичному контексті індивідуально-авторської і традиційної метафори, чим досягає незвичайного стилістичного ефекту. Наприклад: «*Останнім з'являється сонце. / Біжить, поспішає. / <...> Застигає, вагається. / Зрештою рухається туди, / куди йому показують соняшники*» [42, с. 151]; «*Бритва зрізає пам'ять, мов очерет. / Бритва тягне на дно, бритва кличе вперед*» [44, с. 42]; «*Обступають тебе прискіпливо, / слухають, / стримуються [дерева]*» [43, с. 39].

За структурою виділяють просту метафору, яка у своєму складі має один референт (те, що порівнюється) і один корелят (те, з чим порівнюється), та ускладнену (розгорнуту) метафору. Т. Стретович, крім того, виділяє одночленну метафору. Вона «можлива лише у свідомості читача чи співрозмовника, з огляду на те, що відсутність цільового домену (референта) виключає метафору з речення» [96, с. 234].

Розгорнута метафора, що містить декілька корелят, які підсилюють, увиразнюють референт, у поетичному мовленні Сергія Жадана є найпоширенішою. Наприклад: «*Місяць проступав між хмар, / слухав мелодію комашину. / Тихий заспаний санітар / вантажив тіла в армійську машину*» [43, с. 91]; «*вигнання завжди обертається тишею на вустах*» [44, с. 15]; «*Останні з прочитаних таємниць – / гострі метафори твоїх ключиць*» [42, с. 164]; «*під серцем холодно стоїть залізний серпень, / торкається тебе своїм гірким осердям, / освітлює тебе своїм нічним вогнем*» [44, с. 46]. Розгорнута метафора якнайточніше передає думки автора

про навколишній світ, оскільки неживі, абстрактні предмети та поняття набувають ознак, почуттів, дій, схожих на людські.

За допомогою двочленної метафори автор намагається більш чітко і виразно передати думки, донести до читача ідею поетичного твору, наприклад: «*Сходить над ярмарком перша зірка. / Мовкнуть діти. **Співають лисиці***» [42, с. 37]; «*Чекає, що він прийде сюди, / прийде удень чи прийде надвечір. / **Вівчарки голосять** коло води, / нюшать сліди овечі*» [44, с. 82]; «***Птахи малюють** вгорі кола свої. / Я знаю цей світ напам'ять, до самого дна*» [44, с. 102].

За граматичним вираженням традиційно виділяють три основні різновиди метафор: субстантивні, атрибутивні, дієслівні. У поезії Сергія Жадана найбільш поширеними є дієслівні метафори, які характеризують предмет, поняття чи явище за дією [30]. Дієслівні метафори описують світ природи, який у поетичному мовленні митця виступає одухотвореною, живою особою, яка все відчуває, співпереживає ліричному герою: «*що **сонце стоїть** за вікном і відмовляється / рухатись далі, доки вона не проснеться*» [42, с. 54]; «*і небеса розвертаються й відпливають геть*» [44, с. 8]; «***Вівчарки голосять** коло води*» [44, с. 82]; «***Місяць проступав** між хмар, / слухав мелодію комахину*» [43, с. 91].

Також представлені субстантивні метафори, які передають внутрішній стан та почуття ліричного героя: «*серпневий сплав упевненості й смутку, / **серцевий згусток** пустки і мети*» [44, с. 47]; «*Дякувати за **надрізи** сміху – ламкого, нічного, / дякувати за **мовчання** рослинну **тяглість***» [44, с. 95], «*На футбольному полі, після програшу. / На полі нашої слави, / на полі, з якого зібрано **врожай** нашого **страху***» [43, с. 25].

Наведені приклади метафор окреслюють поетичне полотно мистецької уяви Сергія Жадана, дають змогу проникнути у світ уявлень ліричного героя, а відтак – усвідомити глибинний сенс віршорядків.

Метафори за ознакою подібності класифікуємо, спираючись на типологію, виділену Л. Мацько [65, с. 329]:

1) метафори, що виникають на перенесенні характерних ознак, назв істот на назви істот: «Мовкнуть діти. **Співають лисиці**» [42, с. 37]; «**Птахам простіше: вони взагалі не чули про спасіння душі**» [42, с. 115]; «коли бджоли **вибирають мед просто / з дитячого дихання**» [42, с. 142]; «Мою особу **підтвердять морські кити**» [42, с. 183]; «**послухай, як тебе славить** вдячна **тріска**» [42, с. 264]; «**Вівчарки голосять коло води**» [44, с. 82]; «**Птахи малюють** вгорі кола свої» [44, с. 102]; «**Нюшать звірі солодку мову світанку, / Вчать** правопис червневих туманів» [43, с. 9]; «це **надивляються за зорею мудрі птахи**» [43, с. 10]; «це до тебе **апелюють рослини на підвіконні**» [43, с. 34];

2) перенесення характерних ознак, назв неістот на назви неістот: «Останні з прочитаних таємниць – / **гострі метафори твоїх ключиць**» [42, с. 164]; «**вітрила їхніх легень розгортаються на вітрі**» [42, с. 180]; «Осені ще немає, / але він її розпізнає / за **нитками туману в серпневій ріці**» [42, с. 250]; «шана вашим хребтам, дерева, / що витримують **літографію снігу**» [42, с. 282]; «Наші міста **загусають медом**» [44, с. 12]; «**вигнання завжди обертається тишею на вустах**» [44, с. 15]; «Вологі яблука в **передчутті падіння**» [44, с. 46]; «серпневий сплав упевненості й смутку, / **серцевий згусток пустки і мети**» [44, с. 47]; «Дякувати за **надрізи сміху** – ламкого, нічного, / дякувати за **мовчання** рослинну **тяглість**» [44, с. 95]; «Спів, що наповнює **поштові скриньки легень / кореспонденцією вітру**» [43, с. 7]; «Я обожаю цю **розлитість світла в ранковому повітрі**» [43, с. 16]; «На футбольному полі, після програшу. / На полі нашої слави, / на полі, з якого зібрано **врожай нашого страху**» [43, с. 25]; «**Ніжність монет, знайдених у кишенях куртки**» [43, с. 35]; «**перед оркестровою правдою снігопадів**» [43, с. 58]. Ця група метафор представлена іменниково-іменниковими сполуками, у складі яких переважно до іменника-неістоти додається іменник-предмет або абстрактний іменник, поєднання яких створює вражаючий ефект, що викликає відчуття естетики, глибшого розуміння поезії, проникнення у світ абстрактного, чуттєвого;

3) перенесення характерних ознак, назв істот на назви неістот, які у поезії Сергія Жадана є найчисельнішими: *«Але завіса світу – така пурпурова, / осипається в ріки вигорілими зірками»* [42, с. 7]; *«що сонце стоїть за вікном і відмовляється / рухатись далі, доки вона не проснеться»* [42, с. 54]; *«Цілий день / море накочується і відступає, / жбурляє чайками»* [42, с. 134]; *«Останнім з'являється сонце. / Біжить, поспішає. / <...> Застигає, вагається. / Зрештою рухається туди, / куди йому показують соняшники»* [42, с. 151]; *«цей час, що рвався вільно і нестигло: / як він летів на нас, немов нас світло, / як він випалював себе, торкнувшись нас»* [42, с. 244]; *«Потяги завмирають на мить і рушають далі»* [44, с. 6]; *«і небеса розвертаються й відпливають геть»* [44, с. 8]; *«І ось він мені говорив: інститут церкви / поєднує нас усіх подібно до цегли, / випалює нас у вогні, скріплює нас для ґрунтовки»* [44, с. 34]; *«Бритва зрізає пам'ять, мов очерет. / Бритва тягне на дно, бритва кличе вперед»* [44, с. 42]; *«під серцем холодно стоїть залізний серпень, / торкається тебе своїм гірким осердям, / освітлює тебе своїм нічним вогнем»* [44, с. 46]; *«і світ, мов перекладний текст, / викликати купу зауважень, / вигравати сенсами, / виблискувати надією»* [43, с. 36]; *«Обступають тебе прискіпливо, / слухають, / стримуються [дерева]»* [43, с. 39]; *«Місяць проступав між хмар, / слухав мелодію комахину»* [43, с. 91]; *«А ось монохром зими позбавляє ілюзій, / робить речі самими собою, оголює їх, / розкриває їх, мов годинникові механізми»* [43, с. 64]. У метафорах цього виду спостерігаємо нанизування дієслів в одній часовій категорії, що створює відчуття послідовності, поступовості, плинності, налагодженні внутрішніх механізмів всесвіту;

4) перенесення ознак речей неживих до істот. Ця група метафор є найменш вживаною у поезії Сергія Жадана: *«Ритм серпневого моря, / силабо-тоніка медуз, викинутих помирати»* [42, с. 53]; *«В землю ховають лише найдорожче – / змащену зброю, що визріє стиглим гнівом, / порцелянові серця батьків, що озвуться / співом шкільного хору»* [43, с. 91]. Метафора *«силабо-тоніка медуз»* у поетичному контексті підсилює почуття героя,

навіює відчуття спокою, ритмічності життя і невідворотності смерті. Метафора «*порцелянові серця батьків*» передає почуття любові, шани, трепету перед найдорожчими людьми, пам'ять після яких продовжує жити в їхніх дітях. Автор акцентує на смисловому наповненні слів *силабо-тоніка* і *порцелянові*, легкості та крихкості цих понять, завдяки чому читач глибше розуміє силу почуттів, вражень ліричного героя.

Отже, метафори у поезії Сергія Жадана представлені різними типами, що дає змогу глибше зрозуміти світовідчуття ліричного героя, провести паралелі між матеріальним світом та світом живих істот, упевнитися, що людина як жива істота має багато спільного з природою. Найбільшу кількість становлять розгорнуті дієслівні метафори та метафори, що виникають на основі перенесення характерних ознак, назв істот на назви неістот.

2.2.4. Порівняння як мовно-художній засіб поезії

Образне порівняння як один із засобів сприйняття і пізнання світу – пояснення невідомого і складного через відоме і просте – широко використовується в поетичній мові. На думку В. Виноградова, образне порівняння «оперує далекими предметами, навмисно бере їх із різних галузей. Значення його впливає не прямо через слово, хоч і за допомогою слова, а із відображення одного предмета в іншому» [16, с. 104]. Цей мовно-художній засіб допомагає проникнути в сутність важливий речей, створити художній образ, який би увійшов у свідомість носіїв мови, допоміг сформувати певні асоціації, що супроводжують сприйняття зображуваного предмету [69, с. 77].

У сучасних лінгвістичних дослідженнях порівняння трактується то як зворот, то як словесний вираз, то як тропеїчна фігура. Порівняймо, порівняння – це «зворот, побудований на зіставленні певних рис чи якостей зображуваних об'єктів» [8, с. 63]; «це словесний вираз, в якому уявлення про зображуваний предмет конкретизується шляхом зіставлення його з іншим предметом, таким, що містить у собі необхідні для конкретизації уявлення ознаки в більш концентрованому вияві» [20, с. 211]; «це тропеїчні фігури, в яких мовне

зображення особи, предмета, явища чи дії передається через найхарактерніші ознаки, що є органічно властивими для інших» [65, с. 359]. У межах дослідження розглядаємо порівняння як мовно-художній засіб, троп, за допомогою якого на основі зіставлення двох предметів твориться високохудожній поетичний образ.

Науковці розрізняють постійні (фольклорні) та індивідуально-авторські порівняння, при цьому наголошують, що «особливістю останніх є несподіваність вибору об'єкта порівняння: «поетичні асоціації й наближення далеко не завжди йдуть у згоді з асоціаціями й наближеннями звичножитейськими; тут часто неждано прокидається внутрішня «субстанція» речей, їхні неочевидні, але істотні прикмети, або ж по-новому виступають традиції народнопоетичного вжитку» [31, с. 55].

У поетичному мовленні Сергія Жадана переважають індивідуально-авторські порівняння, в яких виявляється особливості світобачення, властиві митцю віршованого слова: *«І кров на ранах, ніби смола на ялинах»* [42, с. 24]; *«і літери висіли у червневому повітрі / попелом спалених синагог»* [42, с. 221]; *«Птахи – крикливі, наче плакати»* [44, с. 78]; *«Життя випалює нас, як сірники, / виймає, мов скалки зі своєї руки, / викидає нас, ніби ніж із плеча, / ми лишаємось, дикі, як алича»* [44, с. 21]. Характер, спосіб вживання індивідуально-авторських порівнянь виявляють високий рівень творчої майстерності поета, глибину його чуття слова, оригінальність слововживання. Смісл таких порівнянь «не лежить на поверхні», їх розшифрування, прочитання часто прихованого змісту потребує великих зусиль, заглиблення в широкий контекст.

Порівняння, що функціонують у поетичних текстах Сергія Жадана, мають таке граматичне вираження:

1) порівняльний зворот (непоширений і поширений) з порівняльними сполучниками (як, мов, наче, ніби тощо): *«Історія рухається по колу, мов океан»* [42, с. 17], *«В небі, наче тварини, пробуджуються холоди»* [42, с. 27], *«Три роки тому ти змінював світ. / Правив його, мов учнівський диктант»*

[42, с. 108], *«Корені слів, як коріння дерев, / тримають віри, мов берег ріки»*
 [42, с. 238], *«Ми будували так, ніби вивершували небеса. / Мов упорядковували висоту. / Ніби словами наповнювали мову пусту. / Ніби повертали речам імена»* [44, с. 9], *«Вітрило розгортається, мов чай, кинутий у кип'яток»* [44, с. 18], *«Коли вона остигає, ніби вогонь, / коли вона уповільнюється, мов ріка»* [44, с. 48], *«Зливи, мов жінки у вежах, засинають, ридаючи. / Дерев, як підлітки, виростають із власного одягу»* [44, с. 97], *«Люто вірую в місяць, що росте, ніби гнів / при лівій легені травневого неба»* [43, с. 15], *«на іншому боці пронизливого, мов крик, життя, / на іншому боці тривожної, як течія, самотності»* [43, с. 28], *«і світ, мов перекладений текст, / викликати купу зауважень»* [43, с. 36], *«Місто відігривається по зимівлі, / як велике, розбите, закохане серце»* [43, с. 108], *«Наївні, як підліткові щоденники, / мудрі, мов біблійні тирані, – / поети вперто римують іменники, / наче бинтують осколкові рани»* [43, с. 138];

2) форма орудного відмінка: *«Антенa повертається соняшником проти світла»* [42, с. 6], *«і ніч тулилась до шибки сонним щенням»* [42, с. 15], *«Коли врожаєм відходить письмо старе»* [42, с. 81], *«Своїм хребтом, металевим тросом / поєднувати ґрунти і води»* [42, с. 99], *«і літери висіли у червневому повітрі / попелом спалених синагог»* [42, с. 221];

3) порівняльне речення: *«гіркота стояла в мові, як сік у стеблі»* [42, с. 110], *«Я виплюну тебе на берег, як випльовує наживку найбільша з риб, / я вдихну в тебе життя, як вдихають звук у сурму»* [44, с. 15], *«У його коридорах / стояла любов, як хвороба в поразках, / як звук, що зривається з піднебіння, / як промені, що добиваються дна»* [44, с. 60], *«Час завмирає, ніби лисиця на полюванні»* [43, с. 46], *«Горять серця, ніби склади зі збіжжям»* [43, с. 55], *«Висаджуються нові дерева, / ніби впроваджується / новий правопис»* [43, с. 71];

4) описові порівняння: *«хай я, подібно до палого листя, / залишусь для когось печальним минулим»* [42, с. 187], *«Твоє плече подібне до крила»* [44,

с. 30], *«голос її стає подібним до полів, / з яких зняли золото врожаю»* [44, с. 48];

5) речення порівняльної структури, в яких об'єкт порівняння охоплює всю предикативну частину: *«Поети – вони як лисиці: першими чують смерть, / першими брешуть на місяць»* [42, с. 70], *«Чайки – розкидані, мов листівки, / в яких так багато всього намріяно»* [42, с. 173], *«Чистить її, говорить прокляття – / вагомі, як літери в телеграмі»* [44, с. 30], *«І сонце – мед, домішаний у скло»* [44, с. 46], *«Птахи – крикливі, наче плакати»* [44, с. 78], *«Любов – це щеня, / чий господар загинув в автомобільній аварії»* [44, с. 106], *«що пам'ять – складна, ніби пташине крило»* [43, с. 70];

6) порівняльно-приєднувальні конструкції, побудовані за принципом образної аналогії, які створюють розлоге поетичне полотно завдяки своїй структурі і надають пояснення предметам та речам за рахунок порівняння: *«Сніг іде так натхненно, як ідуть до причастя»* [42, с. 32], *«чоловіки закохуються так, / як кити вистрибують на берег – / без жодного шансу на повернення»* [42, с. 50], *«Торкатись так, як торкаються книг»* [42, с. 164], *«так ми видихаємо нашу свободу: / тютюновим димом у прозоре склепіння ранку, / так проступають лики запалень / на вітражах легень»* [43, с. 7], *«і вона відчиняє шафу і обирає собі одяг. / Так мудрі правителі обирають релігію / для свого народу»* [43, с. 77].

Отже, порівняння у поезії Сергія Жадана виражені різними граматичними конструкціями, що свідчить про широкомасштабність авторського уявлення про навколишній світ. У віршорядках переважають поширені розгорнуті порівняльні конструкції, завдяки яким читач може точніше уявити асоціативне полотно описуваного предмета, поняття чи явища.

Висновки до Розділу 2

Дослідження засвідчило, що серед тематичних груп лексики у поетичних текстах автора переважають абстрактні назви (*нагода, маска, химери, любов, світ, мова, канали, слова, втома, мета*) та назви явищ природи (*світло, вітер, хмари, небо, атмосфера, ріка*).

В аналізованих творах виокремили архаїзми, серед яких переважають лексичні (*вуста, жона, знамена, тьма, утроба*), зрідка вживаються лексико-фонетичні (*сей*) та лексико-словотвірні (*лик*). Серед семантичних груп історизмів простежуємо історичні географічні назви (*Вифлеєм, Ітака, Палестина, Троя*), назв зниклих народів (*ассирійці, сарацени*), колишніх професій, роду занять тощо.

У поетичних творах Сергія Жадана найбільшу кількість становлять лексичні діалектизми різної семантики (назви споруд, рельєфу, явищ природи тощо), рідше представлені етнографічні діалектизми.

Серед символів найбільш чисельними є орнітологічні (*птаха, ворона, голуб, соловей*), астральні (*зірка, сонце*) та рослинні символи (*акація, очерет, тиениця, часник*).

Тропи у поезії допомагають сформувати цілісну картину життя ліричного героя, його оточення, настроїв, внутрішній світ. Найбільшу кількість епітетів у поезії Сергія Жадана становлять індивідуально-авторські (*невиговорений сніг, невагомий сніг, чорна хроніка*). Серед метафор у поезії Сергія Жадана найбільш поширеними є дієслівні метафори, які характеризують предмет, поняття чи явище за дією та метафори, що виникли на перенесенні характерних ознак, назв істот на назви неістот; переважають індивідуально-авторські порівняння, в яких виявляється особливості світобачення, властиві митцю віршованого слова.

РОЗДІЛ 3

ВИКОРИСТАННЯ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТІВ СЕРГІЯ ЖАДАНА НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Поетична творчість Сергія Жадана окреслена чуттєвими авторськими переживаннями, внутрішніми монологами, спогадами, пережитими моментами, що в поезії транслюється через особистісне світосприймання та переосмислення важливих етапів життя. У своїх творах поет порушує актуальні теми сьогодення: війна на сході України, доля жінки, яка чекає сина, чоловіка з війни, пошук власного «я», взаємини людини і природи, гармонія особистості з навколишнім світом. Мова поезії Сергія Жадана характеризується різноплановою емоційністю, глибокою філософічністю, експресивністю та оригінальністю. Ліричний герой поезії перебуває в різних емоційно-чуттєвих станах, його настроїв та мотиви вчинків глибше розуміємо завдяки символам та описам природи, введеним у віршорядки.

Лексика поетичної мови Сергія Жадана представлена сміливим поєднанням, здавалося б, непокєднєваних слів за змістом і значенням, що в результаті створює вражаючий смислово-семантичний та стилістичний ефект для читацької аудиторії. Зокрема, як зазначає Б. Гоц, «поєднання різної лексики: біблійної, військової, політичної, тюремної; експерименти з синонімією і антонімією створюють особливий експресивний ефект, який є синтезом різних явищ, мотивів, проблем» [25, с. 34].

Сергій Жадан увесь час перебуває у пошуку, у бажанні бути зрозумілим для всіх, особливо молоді. Завдяки його світосприйняттю, імплєментованому у художнє слово, підліткова та юнацька психіка формує уявлення про самих себе, навколишнє середовище, ситуацію в країні, аналізує різні життєві ситуації з різних поглядів, усвідомлює важливість морально-етичних норм та принципів суспільства.

Аналіз підручників з української мови для старших класів [110; 111; 112; 113] виявив, що поетичні тексти Сергія Жадана на уроках української мови не

використовуються. Лише у підручнику для 11 класу А. Ворон «Українська мова. Профільний рівень» [18] у вправі (№ 275) на сторінці 204–205 серед запропонованих для синтаксичного та пунктуаційного аналізу речень подаються віршовані рядки поета: *«Добре, добре, знищуй листи, стирай номери, пали мости, просто стирай, просто громи, – ми вдосталь мали цієї зими»* [18, с. 204-205].

З метою більш глибокого ознайомлення із поетичною творчістю Сергія Жадана пропонуємо розроблену нами на матеріалі віршових текстів автора систему вправ для використання на уроках української мови у старших класах під час узагальнення і систематизації найважливіших відомостей з лексикології, під час підготовки до державної підсумкової атестації та зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО).

Тема: Лексичне значення слова

Вправа 1. Прочитайте поетичні рядки Сергія Жадана. Які емоції вони у вас викликають? Поясніть значення виділених слів. Проаналізуйте, які слова у віршованих рядках використані в номінативному (прямому) значенні, які – в конотативному, а які – в контекстуальному.

1. Літні ріки обступає трава. Теплу **твань** торкає важке весло.
2. І тихим словом можна хіба що спровокувати **конвоїра**.
3. Жінки, не поспішаючи, йдуть на ранкову **месу**.
4. Над нею тануть зелені **затони**.
5. Хай він готується до зимівлі, хай свої **сволоки** зводить і теше.
6. Камуфляж, берці, **шеврон**. Нагороджений всім, чим можна.
7. Ославлена, але непереможна епоха **митарів** і дзвонарів.
8. Знайди бодай якесь виправдання цьому місту із тисячею **кріївок**.
9. Ми лишаємось дикі, як алича, лишаємось, **апелюємо** до своїх богів.
10. Буде обрій кольору **вохри** й **оливи**.

Вправа 2. Прочитайте поетичні рядки Сергія Жадана. Які емоції вони у вас викликають? Користуючись тлумачним словником, поясніть значення виділених слів.

1. Весело працює **волинка** серця в гарячому тілі. 2. Будеш чути над головою **ідиш** пташиний з нічного краю. 3. Виснажена **рінь**. Вогка руда. Хтось провів берегові лінії по землі. 4. Нічного дощу обережне втручання, запах літа з **мансард** і горищ. 5. Прокреслений нігтем слід на **офсеті** неба. 6. Рання зима, **чорнотроп** ґрунтової дороги. Майже неторкані прочерки снігу. Обриси однієї з **житниць**. Була мить, коли хотілось лишитись. 7. І стійкості напружене навчання, і **наратив** жіночого мовчання. 8. Наші з тобою героїства і звершення – ходіння **линвою** понад безоднями.

Складіть речення зі словами мансарда, житниця, линва.

Вправа 3. Прочитайте поетичні рядки Сергія Жадана. За допомогою тлумачного словника з'ясуйте значення виділених слів. Які з них є однозначними, а які багатозначними?

1. Пишуть **знаками**, серед яких ми живемо. Але **знаки** змінюються, як і кожен із нас. 2. Так легко тремтять небесні **перекриття**. Тиша середини року лишається головною. 3. Мені 42. Я не знаю нічого про існування. Наді мною щоранку займаються небесні **сфери**. 4. І тоді митник записав до книги моє ім'я. – Чия це **смужка** землі, Господи? – Нічия. 5. Небо над нами розірвалося й пролилось. Не треба рятувати **світ**, спробуй урятувати хоча б когось. 6. Хто відійшов літнім сонячним днем, за ким не лишилось жодних ознак і **прикмет**. 7. Ти знаєш цей метал, він глибше з кожним днем, він розкривається над **полотном** озерним. 8. Співає птиця, холонучи серцем посеред великого **переходу** зими. 9. Лунає спів людей, що збирають врожай. Лунає музика тих, хто виносить із **поля** каміння. 10. Поети, що вчать свого ремесла хіба що чорних дроздів за вікнами **кафедри**.

Вправа 4. Поясніть, як ви розумієте поетичні рядки Сергія Жадана: «Не треба рятувати світ, спробуй урятувати хоча б когось». Чи погоджуєтесь ви з автором? Напишіть твір-роздум.

Вправа 5. Прочитайте поетичні рядки Сергія Жадана. Зверніть увагу на вживання слів *відчиняти, відкривати, розгортати, заплющувати, розплющувати*, випишіть словосполучення з цими дієсловами, згрупувавши у ряди. Доповніть ряди виписаних словосполучень власними.

1. Небо над головою **відчиняється**, твориться. 2. Вітрила їхніх легень **розгортаються** на вітрі, наповнюючись солоним духом дороги. 3. Я забуватиму його ріки, буду **заплющувати** повіки. 4. І **розплющивши** очі на світанку, і побачивши. Вперше. Як колись. 5. Вітрило **розгортається**, мов чай, кинутий у кип'яток. 6. Немов забуті на веранді книги, залишені й **розгорнуті** наосліп. 7. І коли він **відкриває** світ, ніби верстак, пристосовуючи його до любові своєї. 8. **Розгортається** небо – гірке, як повісті Гоголя. 9. І вона **відчиняє** шафу і обирає собі одяг.

Тема: Омоніми. Пароніми

Вправа 6. Прочитайте поетичні рядки Сергія Жадана. Перепишіть. Підкресліть слова, які мають омонімічні пари. Поясніть значення слів-омонімів. Уведіть у речення слова, щоб вони виражали різне значення.

1. Буду зчитувати плакати, я буду чекати, я вмію чекати. 2. Два роки, доки його не було, вона вагалась. Міняти замки? Не міняти? 3. А коли він повернувся (без ключів, між іншим: десь їх загубив), не стала нічого говорити. 4. Стояла біля полиці з мертвими поетами, мов коло батареї опалення, яка давно нікого не гріє. 5. Корені слів, як коріння дерев, тримають вірш, мов берег ріки.

Вправа 7. Прочитайте поетичні рядки Сергія Жадана. Які емоції вони у вас викликають? Перепишіть. Поясніть значення виділених слів.

1. Ти не бачиш, – говорить вона, – як нам бракує **удачі**, як вперто протоптують стежку ранкові трамваї. 2. У сонячних садах стоять яблуні з яблуками, які ще не достигли, – наче **музичні** інструменти, які ще не

налаштували. 3. Жінки, не поспішаючи, йдуть на ранкову месу. Напиши мені колись на готельну адресу.

Складіть речення з виділеними словами, у яких би вони мали відмінне значення.

Тема: Антоніми

Вправа 8. Прочитайте поетичні рядки Сергія Жадана. Перепишіть. Підкресліть антоніми у поданих реченнях.

1. *Щоби ти й далі скріплювала собою весь цей світ. Весь цей світ. Зрадощами і жалями.* 2. *З іншим ми так і не дали собі ради – занадто складно, чи що? Занадто легко?* 3. *Але починається ще одна зима. Але обривається ще одна розмова.* 4. *І я стою за випаленою горою, в сонячному промінні, і оплакую тебе, місто – ненависне, найдорожче.* 5. *Цілий день море накочується і відступає, жбурляє чайками.* 6. *Ці легкість і вагота. Високі нічні міста. Повітряні коридори.* 7. *Не говорять про родичів, які виїхали. Не говорять про друзів, які залишились.* 8. *Підійміть руку ті, хто готовий був продати душу за щасливе кохання, але так і не домовився з посередником; підійміть руку ті, хто б ніколи на це не зважився.* 9. *Поміж люті й ніжності, поміж втіхи й біди, поміж небес і пісків, поміж суші й води, поміж голосу і мовчання, ведеш углиб.* 10. *Такий холодний-холодний сніг. Така гаряча земля.*

Вправа 9. Поясніть, як ви розумієте поетичні рядки Сергія Жадана: «Не говорять про родичів, які виїхали. Не говорять про друзів, які залишились». Напишіть твір-роздум.

Тема: Запозичена лексика як джерело збагачення лексичного складу мови

Вправа 10. Прочитайте поетичні рядки Сергія Жадана. Виділені слова згрупуйте у дві колонки: 1) власне українські слова; 2) слова іншомовного походження. Поясніть значення запозичених слів.

1. *Антенa повертається соняшником проти світла, чутливо ловить у небі ранкові сигнали.* 2. *Рівний тривожний вогонь містерій для громадян однієї імперії.* 3. *Світ, мов із атомів, складається з літер твоєї абетки.* 4. *Це ось – мої брати і сестри, і я їм сторож. Я запам'ятаю назавжди їхні гортані й лиця.* 5. *А він не знає, що їй відповісти. У нього немає слів.* 6. *У мене більше немає дому, у мене є лише пам'ять.* 7. *Сніг до ранку ляже на кордонах. Сніг окреслить межі й рубежі.* 8. *Рій досотує в щільники автокефалію теплу свою.* 9. *У вересні висушується материк, під спресованою водою світиться дно.* 10. *Дні тепер такі, що не встигаєш слідувати за календарем.*

Вправа 11. Прочитайте поетичні рядки Сергія Жадана. Поясніть значення виділених слів, скориставшись при цьому довідкою. Два варіанти у довідці будуть зайвими. Зверніться за необхідності до словника іншомовних слів.

1. *Вимагає від світу негайної капітуляції.* 2. ... що для любові, виявляється, достатньо цього вокзалу старого і літньої порожньої панорами.
3. *Ми лишаємось дикі, як алича, лишаємось, апелюємо до своїх богів.*
4. *Час розкладається на траєкторії лисячих слідів, що ведуть від залізниці.*
5. *Головне – грітися між людьми любити цю артільную роботу зими.*

Довідка: а) оскаржувати, звертатися до когось за підтримкою, вказувати на чийсь авторитет; б) припинення бою, поразка, підняття білого прапора; в) спільна, колективна праця; г) голосно кричати, голосити; ґ) вид на місцевість, простір; д) посуд для перенесення страв; е) довга безперервна лінія.

Тема: Лексика літературної мови і діалектів

Вправа 12. Прочитайте поетичні рядки Сергія Жадана. Випишіть діалектизми, розподіливши їх у дві колонки: 1) лексичні діалектизми;

2) етнографічні діалектизми. Користуючись словником діалектизмів, з'ясуйте їх значення.

1. *І повітря несе його над найріднішою з рік, над чужим **обійстям**, над чиймсь житлом.* 2. *Літери, що лише досягають звучання, лише набувають форми в **робітнях** крику.* 3. *Буду вдихати вітер зі смаком бензину. Буду нести цей сніг на собі, як **верету**.* 4. *Літні ріки обступає трава. Теплу **твань** торкає важке весло.* 5. *Перекрикують біль, ніби ламають **загати**, ніби криком хочуть спинити кров убивчу.* 6. *Проводячи тебе від жару до **остуди**, тобі слугують за осіннє тло.*

Вправа 13. Прочитайте поетичні рядки Сергія Жадана. За допомогою словника діалектизмів зясуйте значення виділеного слова. Чи вживаєте ви чи ваші знайомі діалектизми у своєму мовленні? Наведіть приклади.

*Він знає, що повернеться сюди аж навесні,
а до весни тут буде лежати сніг,
знає, що морози будуть люті, а дощі – рясні,
і що вже тепер слід думати про нічліг,*

*знає, що не він обирав собі цей маршрут,
вздовж якого палять багаття на берегах,
і найбільше йому б хотілось лишитись на зиму тут,
в цих **зализках**, в цих сутінках і снігах,*

*при цій ріці, де незабаром стане зима,
в цій країні, якій не вистачає тепла,
яка не може зігріти себе сама,
в якій на повіках лежить ранкова імла.*

Тема: Архаїзми. Історизми. Стилїстична роль архаїчної лексики

Вправа 14. Прочитайте поетичні рядки Сергія Жадана. Знайдіть архаїзм та з'ясуйте його значення. Поміркуйте над темою та ідеєю поезії. Напишіть твір-роздум на тему «Чи зміг би я бути волонтером».

*Розповідай про останнього тут застудженого,
про вітри – некеровані і скажені.
Мов біблійна цитата в слові засудженого –
твоя долоня в моїй кишені.*

*Замовиш потім слово за мене.
Ось вона, весна – галаслива, помісна.
Вгортатись у тепло, ніби в знамена,
які останнім виносиш із міста.*

*Будуть такими печальними жарти.
Й птахи – постійно незгодні з тобою –
будуть натхненно тобі заважати
і кричати над головою.*

Вправа 15. Прочитайте поетичні рядки Сергія Жадана. З'ясуйте значення виділених слів. Пригадайте твори з української літератури, де вживаються ці лексеми.

1. *Та й жінки теж плакатимуть над ними, загортатимуть вірші дбайливо, мов **дукачі**.* 2. *Світло горіло всю ніч до ранку. Протяги легко торкали **фіранку**.* 3. *І хто повинен сказати їм, що все завершилось, що слід збирати речі, скидати до **скринь** нехитрий скарб, сорочки і светри, які пам'ятають печаль і радість цих десяти років?* 4. *А тим часом крутяться **жорна** справедливості.*

Висновки до Розділу 3

Розроблена система вправ сприятиме узагальненню і систематизації найважливіших відомостей з лексикології, що вплине на краще засвоєння учнями лексичних особливостей сучасної української мови, а також підготує до написання власного висловлювання під час зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО). Вправи розроблені відповідно до вікових особливостей учнів та програми з української мови.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження ми дійшли до таких висновків:

1. Ґрунтовний аналіз наукової літератури виявив, що поетична мова ще з часів Арістотеля була і залишається на сьогодні об'єктом постійної уваги не тільки мовознавців і літературознавців, але і філософів, психологів та багатьох інших.

У сучасній лінгвістичній літературі поетична мова трактується як: віршована мова (у зіставленні з поняттям «мова прози»); мова художньої літератури з її визначальною естетичною функцією. У дослідженні дотримуємося думки тих мовознавців, які тлумачать поетичну мову як комплекс мовно-виражальних засобів, спрямованих на досягнення певного стилістичного ефекту.

Науковці вивчають поетичну мову в різних аспектах, зокрема: звукова організація поетичної мови; синтаксична своєрідність поетичного мовлення; семантичні особливості слововживання; ідіостиль автора тощо.

2. У фокусі наукових досліджень останніх років перебуває мова поетичних творів оригінального майстра високохудожнього слова Сергія Жадана. Його поетична мова відображає авторський світ, мистецтво описувати навколишню дійсність через призму перцепції та індивідуального-авторського сприйняття дійсності. Мовні засоби його поетичних творів відображають концептуальну картину світу, втілену в авторській моделі.

Серед лінгвістичних досліджень поетичного феномену Сергія Жадана переважають праці, основними об'єктами вивчення в яких є визначальні риси лексичної системи поетичних творів поета (С. Павленко, І. Процик, К. Тараненко, О. Чорна), їх синтаксична організація (Л. Козловська), тропіка (Л. Бондаренко, Л. Козловська), стилістичні особливості (Ю. Гришко, В. Кононенко, О. Коцарев, О. Маленко) тощо. Науковці виокремлюють індивідуальні особливості авторського стилю поета, акцентуючи

на оригінальності, орієнтованості на сучасність та філософський підтекст його поезій.

3. Важливими лексико-семантичними особливостями поетичної мови Сергія Жадана визначили і ґрунтовно проаналізували тематичні групи лексики, застарілу лексику та діалектизми.

Дослідження засвідчило, що серед тематичних груп лексики у поетичних текстах автора переважають абстрактні назви та назви явищ природи. Меншою частотністю вживання відзначаються назви рослин, тварин і птахів, родинних стосунків, назви органів та частин людського тіла, будівель і їх частин, професій, осіб за родом занять, станом дії, віком. Така частотність використання лексики певної тематичної групи свідчить про глибину таланту поета, філософічність його поглядів та неординарність творчого мислення.

Склад історично маркованої лексики у поетичних текстах Сергія Жадана не є однорідним. В аналізованих творах виокремили архаїзми та історизми. Архаїзми, серед яких переважають лексичні, зрідка вживаються лексико-фонетичні та лексико-словотвірні, згрупували в семантичні групи: назви частин тіла, назви осіб за професією, родом занять, назви військових речей, амуніцій, понять, назви родинних стосунків тощо. Вживаючись у поетичному тексті, архаїзми набувають нових смислових відтінків, створюють ефект таємничості, увиразнюють підтекст поезії.

Сергій Жадан є неперевершеним майстром змалювання сучасності через призму певної історичної епохи, звернення до минулого народу. В аналізованих текстах виявили вживання історичних географічних назв, назв зниклих народів, колишніх професій, роду занять тощо. Історизми несуть дають змогу читачу проникнути в образний світ зображуваних подій у минулому, допомагають інтерпретувати сучасні реалії через призму описів предметів, явищ та понять минулого.

Діалектизми Сергія Жадана виконують особливу стилетворчу роль, дають змогу виразніше уявити образ ліричного героя, його внутрішній стан та світогляд. У поетичних творах Сергія Жадана найбільшу кількість

становлять лексичні діалектні слова різної семантики (назви споруд, рельєфу, явищ природи тощо), рідше представлені етнографічні діалектизми.

4. Лексико-стилістичні засоби поетичного мовлення Сергія Жадана різноманітні та характеризуються яскраво вираженими індивідуально-авторськими семантичними смислами, часто символічними. В аналізованих текстах переважають орнітологічні символи, які в поетичній мові видозмінюються, наповнюються новим змістом – гармонійне існування у природі, таємничість, потойбічний світ, пророкування певних негативних подій чи явищ, приреченість життя тощо. Астральна та рослинна символіка представлена традиційними фольклорними назвами, які у поетичних рядках переосмислені автором та набули нових смислових відтінків.

Тропи у поезії допомагають сформувати цілісну картину життя ліричного героя, його оточення, настрій, внутрішній світ. Найбільшу кількість епітетів у поезії Сергія Жадана становлять індивідуально-авторські. За тематичним спрямуванням представлені епітети, що описують почуття та емоції ліричного героя, тварин та птахів, характеризують явища природи, пори року тощо, епітети-кольороназви.

Серед метафор найпоширенішими у поезії Сергія Жадана найбільш поширеними є дієслівні метафори, які характеризують предмет, поняття чи явище за дією та метафори, що виникли на перенесенні характерних ознак, назв істот на назви неістот.

Порівняння у поезії Сергія Жадана виражені різними граматичними конструкціями, що свідчить про оригінальність авторського світосприймання. У поетичних рядках переважають поширені розгорнуті порівняльні конструкції, завдяки яким простежуємо глибші асоціативні зв'язки між описуваними предметами, поняттями чи явищами.

5. На основі поетичних текстів Сергія Жадана розроблено систему вправ для використання на уроках української мови у старших класах. Запропоновані вправи спрямовані на узагальнення і систематизацію найважливіших відомостей з лексикології, що сприятиме кращому засвоєнню

учнями лексичних особливостей сучасної української мови. Розроблені вправи дозволять глибше ознайомити учнів з поетичною творчістю Сергія Жадана, з мовними особливостями його поетичних творів.

Таким чином, дослідження особливостей поетичної мови Сергія Жадана в лексико-семантичному та лексико-стилістичному аспектах дало змогу увиразнити лексичні домінанти його поетичного світу, виявити характерні прийоми образотворення, створення поетичного тексту як індивідуально-стильові риси митця.

Перспектива дослідження полягає в поглибленні аналізу лексичних засобів поетичного мовлення Сергія Жадана, ґрунтовному вивченні тропеїстики як структурного компоненту ідіостилю поета.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антологія світової літературно-критичної думки 20 ст. / За ред. М. Зубрицької. Львів, 1996. 633 с.
2. Арістотель. Поетика / Пер. Б. Тена; вступ. ст. і коментарі Й. Кобова. Київ: Мистецтво, 1967. 136 с.
3. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. Москва : Искусство, 1979. 424 с.
4. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. Київ: Вища школа, 1980. 244 с.
5. Берест Т. М. Традиційні епітети в словнику молодшої української поезії. Вісник Харківського державного університету. Харків, 1999. № 448. С. 233–237.
6. Берест Т. М. Поетоніми в словнику поезії 80-90 років ХХ століття. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна*. 2016. Вип. 62. С. 32-35.
7. Білозуб А. Метафора у художньо-поетичному мовленні Анатолія Мойсієнка. *Лінгвістичні студії. Збірник наук. праць*. Вип. 14. Донецьк, 2006. С. 181-184.
8. Білоус П. В. Вступ до літературознавства. Теорія літератури. Психологія літературної творчості: Лекції. Житомир: Рута, 2009. 336 с.
9. Бобрикова Ю. В. Поетична культура ранньої лірики Олександра Олеся. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: Філологічна*. 2010. Вип. 15. С. 19-22.
10. Бондаренко А. І. Художній дискурс в інтерпретаційному вимірі: лінгвостилістичний аспект : [посібник] Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2008. 226 с.
11. Бондаренко Л. Г. Порівняння у художньому мовленні Сергія Жадана (на матеріалі збірки «Цитатник»). *Науковий вісник Херсонського державного Університету. Серія «Лінгвістика»: зб. наук. праць*. Херсон: ХДУ, 2015. Вип. 22. С. 53-55.
12. Буало Н. Мистецтво поетичне. Київ, 1967. 136 с.

13. Будагов Р. А. Литературные языки и языковые стили. Москва: Высшая школа, 1967. 172 с.
14. Булаховський Л. А. Вибрані праці в 5 т.; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Наук. думка, 1975–1983.
15. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.
16. Виноградов, В. В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика. Москва : Изд-во АН СССР, 1963. 251 с.
17. Вишня О. Мисливські усмішки [Електронна копія]. Електрон. текст. дані (1 файл : 156 Мб). Харків : Фоліо, 2017 (Київ: НБУ ім. Ярослава Мудрого, 2018). (Шкільна бібліотека української та світової літератури).
18. Ворон А. А. Українська мова. Профільний рівень : підруч. для 11 кл. закладів загальної середньої освіти. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2019. 272 с.
19. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Под. ред. В. В. Давыдова. Москва: Педагогика, 1991. 479 с.
20. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури. Київ: Либідь, 2005. 460 с.
21. Гальперин И. Власть поэзии и поэтика власти : [подборка материалов]. Истоки. 2016. № 5, (3 февр.). С. 10-11.
22. Ганич І. Д. Словник лінгвістичних термінів. Київ: Вища шк., 1985. 360 с.
23. Горбатенко І. Мовознавчі аспекти вивчення поетичної мови Сергія Жадана. *Актуальні питання філології та методології : збірник статей студентів*. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021 (у друці).
24. Горбатенко І. С. Тематичні групи лексики в поезії Сергія Жадана [Текст]. *Актуальні питання філології та методології : збірник статей студентів*. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. С. 30-36.

25. Гоц Б. Емоційно-експресивна лексика Сергія Жадана. Київ: КМАНУМ. 2018. с. 34.
26. Гришко Ю. Оказіональність звукового тла поетичного дискурсу С. Жадана. *Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології: збірник наукових праць*. Слов'янськ, Вип. 7. 2018. С. 135-139.
27. Грещук В., Грещук В. Діалектне слово в тексті та словнику: монографія. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2015. 372 с.
28. Даниліна О. В. Концепт «Місто» у прозових текстах Сергія Жадана. Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство: Міжвуз. зб. наук. ст. 2010. Вип. XXIII, ч. 1. С. 347-354.
29. Демченко А. В. Національний міфосвіт збірки Сергія Жадана «Життя Марії» [Текст]. *Науковий зб. сьомої Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. з україністики «Діалог мов – діалог культур. Україна і світ»*. Серія : *Міжнародна наукова Інтернет-конференція з україністики* / під ред. : О. Новікової, У. Шваєра, П. Гількеса. Verlag readbox unipress Open Publishing LMU, 2017. Р. 349-356.
30. Дудар А. Метафори в поезії Миколи Вінграновського [Текст]. Студентський науковий вісник Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. 2018. Вип. 43. С. 41–43.
31. Дядченко Г. Порівняння з лексичними центрами соматизмами в мові української поезії кінця ХХ – початку ХХІ століття. *Культура слова*. № 83. 2015. С.55-58.
32. Дядченко Г. «Я там колись зустрінуся із тілом...» (лексико-семантична парадигма тіло в сучасній українській поезії). *Культура слова [Текст] : зб. наук. пр. Вип. 87 / Ін-т укр. мови НАН України*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 275 с.
33. Дятчук В. В. Мовні засоби передачі запаху в художньому творі. *Українська мова і література в школі*. 1981. № 5. С. 33–35.
34. Електронний ресурс. Формування ідіостилю поезій Тараса Шевченка. URL:

https://knowledge.allbest.ru/literature/2c0a65625a2ac79a5c43b88521316c27_0.html

35. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В.П. Коцура, О.І. Потапенка, В.В. Куйбіди. 5-е вид. Корсунь-Шевченківський: ФОП Гаврищенко В. М., 2015. 912 с.
36. Єрмоленко С. Висока естетика поетичного слова Ліни Костенко. *Культура слова*. Київ, Вип. 73. 2010. С. 6–16.
37. Єрмоленко С. Нариси з української словесності: (стилістика та культура мови). Київ : Довіра, 1999. 431 с.
38. Єрмоленко С. Я. Епітет в індивідуальній мовній картині світу. *Незгасимий Словосвіт: зб. наук. праць на пошану В.С. Калашиника*. Харків, 2011. С. 365–374.
39. Єрмоленко С. Я. Сучасні аспекти дослідження мови Тараса Шевченка. *Одеський лінгвістичний вісник : зб. наук. праць / [голов. ред. Н. В. Петлюченко]; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.»*. Вип. 3. Спец. вип., присвячений 200-річчю від дня народження Т. Г. Шевченка. Одеса : Гельветика, 2014. С. 57-67.
40. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С. Я. Єрмоленко. Київ: Либідь, 2001. 224 с.
41. Єрмоленко С. Я., Шевчик Г. С. Фоностилістичні засоби в поезії Ігоря Римарука. Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького. Мова. Свідомість. Концепт 2017. С. 36-39.
42. Жадан С. Антена [Текст] : поезії Чернівці : Меридіан Черновіц, 2018. 304 с.
43. Жадан С. Список кораблів [Текст]. Чернівці : Меридіан Черновіц, 2020. 160 с.
44. Жадан С. Тамплієри. Поезії. Чернівці : Книги – XXI; Meridian Czernowitz, 2016. 120 с.

45. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
46. Жовтобрюх, М. А. Курс сучасної української літературної мови : [у 2 ч.]. Київ : Рад. шк., 1965. Ч. 1 : підруч. для ф-тів мови і л-ри пед. ін-тів. Вид. 3-тє. 422 с.
47. Зеленько А. С. Про деякі функції діалектизмів у мові художньої літератури. *Культура слова*. 1982. Вип. 22. С. 39-41.
48. Зіневич Л. Традиції та новаторство у поетичній мовотворчості М. Зерова. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Ужгород : Говерла, 2011. Вип. 15. С.333-336.
49. Іваненко І. М. Історично маркована лексика як засіб творення смислових зв'язків у сучасній поезії. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського*. 2014. Вип. 26. С. 17-21.
50. Козловська Л. С. «Поети тримаються разом, ніби матроси крейсера» (про образні порівняння у поетичних текстах Сергія Жадана). *Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Серія : Філологічні науки*. 2013. Кн. 1. С. 58-62.
51. Кононенко В. Український новостиль: лінгвопоетика художнього дискурсу Сергія Жадана. ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». *Українознавчі студії*, Івано-Франківськ, Плай, 2018. С. 17-31.
52. Косериу Э. Синхрония, диахрония и история: Проблема языкового изменения. Пер. с исп. Изд. 3. URSS. 2010. 208 с.
53. Костомаров М. І. Слов'янська міфологія: вибрані праці з фольклористики й літературознавства. Київ : Либідь, 1994. 382 с.
54. Коцарев О. Безнадійні віра і любов Сергія Жадана [Електронний ресурс]. ЛітАкцент : [сайт]. Текст, дані. URL: <http://litakcent.com/2011/04/08/beznadijni-vira-i-ljubov-serhija-zhadana/>

55. Кронгауз М. А. Семантика. Москва: Наука, 2005, 130 с.
56. Лазебник Ю. Поет у мові та мова в поеті. *Мовознавство*. 1992. № 1. С. 63-69.
57. Лисенко Н. О. Метафора і символ у поетичному ідіостилі Тодося Осьмачки: дисертація канд. філол. наук: 10.02.01 / Харківський національний ун-т ім. В.Н.Каразіна. Харків, 2003.
58. Лисенко П. С. Словник поліських говорів. Київ: Наукова думка, 1974. 260 с.
59. Лисиченко Л. А. *Художній простір у мовній картині світу поетичного твору*. Лінгвістичні дослідження. *Науковий вісник*. Харків: ХДПУ, 3-6, 1997.
60. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 1 / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 608 с.
61. Маленко О. О. Риторика війни в сучасному українському поетичному дискурсі. *Український світ у наукових парадигмах : зб. наук. пр. / Харків. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди ; Харків. іст.-філол. т-во ; [редкол.: О. О. Маленко (голов. ред.) та ін.]*. Харків : ХІФТ, 2016. Вип. 3. С. 105–113.
62. Мацько Л. І. Мовна особистість Андрія Малишка як лінгвокультурологічний феномен національного виховання у світлі лінгвофілософії. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16 : Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*. 2013. Вип. 20. С. 141-146.
63. Мацько Л. І. Мовна особистість Тараса Шевченка як чинник формування національної ідентичності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна*. 2014. Вип. 50. С. 8-15.
64. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика: Навч. посіб. Київ: Вища шк., 2003. 311 с.
65. Мацько Л.І. та ін. Стилїстика української мови: Підручник. Київ : Вища шк., 2003. 462 с.

66. Мойсієнко А. Текст як мистецька даність. Проблеми поетичної мови. Харків: Видавництво Іванченка І. С., 2018. 206 с.
67. *Навчальна програма «Українська мова. 10-11»*. Рівень стандарту. 11, Наказ МОН від 23.10.2017 №1407. URL <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>
68. Нестеренко В. О. Залізниця та вокзал як урбаністичні концепти у творчості С. Жадана. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Теорія культури і філософія науки*. Харків, 2019. Вип. 60. С. 52-58.
69. Новиков Л. А. Искусство слова. Москва : Педагогика, 1982. 128 с.
70. [Павленко С.](#) Поєднання поезики шансону із біблійною поезикою у збірці Сергія Жадана «Вогнепальні й ножові» [Електронний ресурс]. *Літературознавчі студії*. 2017. 304 с. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/univ/ls/ls_2017_48_02.pdf
71. Панасенко К. О. Символіка поетичного тексту як об'єкт перекладу (на матеріалі українських і російських перекладів англomовної поезії XIX – XX ст.) : дис. канд. філол. наук: 10.02.16 – Перекладознавство. Херсон, 2015. 247 с.
72. *Пащенко В. І., Пащенко Н. І. Антична література*. Київ.: Либідь, 2001. 691 с.
73. Пінчук Т. С. Концепт кохання в ліриці Сергія Жадана. The 1st International scientific and practical conference “The world of science and innovation” (August 19-21, 2020) Cognum Publishing House, London, United Kingdom. 2020. 493 p.
74. Подолянчук О. В. Ідіостиль Гната Хоткевича. Дис. ... кандидата філологічних наук: 10.02.01 – українська мова. Вінниця, 2021. 204 с.
75. Потебня О.О. Эстетика и поэтика слова. Збірник. Пер. з рос. / Упоряд., вступ. ст., приміт. І. В. Іваньо, А. І. Колодної. Київ: Мистецтво, 1985. 302 с.

76. Процик І. «Три удари в площину воріт в першому таймі»: лексика офіційного футбольного дискурсу в художніх творах Сергія Жадана. *Наукові записки НаУКМА. Мовознавство*. 2019. Т.2. С. 56-65.
77. Пустовіт Л.О. Епітет у поезії Володимира Сосюри. Рідне слово. 1974. Вип. 9. С. 8–13.
78. Пустовіт Л.О. Словник української поезії другої половини ХХ століття: семантико-функціональний аспект. Монографія / Упорядники В. І. Матюша, П. А. Матюша, І. Л. Михно. Київ: УНВЦ «Рідна Мова», 2009. 243 с.
79. Пухонська О. Я. Молода українська поезія: спроби самоідентифікації. *Вісник Черкаського університету. Серія «Філологічні науки»*. 2012. С. 91-96.
80. Рильський М. Т. Як парость виноградної лози. Київ, 1973. 263 с.
81. Рожило Л. П. Епітет в українській поезії : дис... канд. філол. наук. Львів, 1962. 218 с.
82. Рудь О. М. Складні прикметники поетичної мови ХХ століття : монографія. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. 248 с.
83. Рудь О. М., Горбатенко І. С. Застаріла лексика в поетичних текстах Сергія Жадана: функціонально-семантичний аспект. *Науковий вісник ХДУ. Серія Германістика та міжкультурна комунікація. Секція 4. Слов'янські мови. № 1*. 2021. С. 130-137.
84. Рудь О. М., Горбатенко І. С. Символіка орнітологічних назв у поезії Сергія Жадана. *Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 34. Т. 4*. 2020. С. 143-148.
85. Савченко Л. Г. Семантика епітета сивий і посивілий у мові сучасної української лірики. *Українська мова: Історія і стилі*. Харків : ХДУ, 1992. С. 160–165.
86. Сидяченко Н. Г. Про що розповідає прислівниковий епітет Т. Г. Шевченка. *Культура слова*. 1989. Вип. 37. С. 46–51.
87. Сірук В. Вірші «Тамплієрів» у контексті поетичної творчості С. Жадана. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні*

комунікації. Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. Т. 31 (70) № 2, Ч. 3, 2020, С. 232-239.

88. Скоробогатова О.О. Формування «Він – Вона» домінанти ліричного тексту (на матеріалі поезій Булата Окуджави й Сергія Жадана) [Текст]. *Лінгвістичні дослідження : зб. наук. пр. Харків. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди*. Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2020. Вип. 52. С. 215-223.

89. Словник української мови: в 11-и томах. Київ : Наукова думка, 1970-1980.

90. Сологуб Н. Поняття «Індивідуальний стиль письменника» в контексті сучасної лінгвістики. *Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія*. 2001. Вип. 117-118. С. 34-38.

91. Сологуб Н. Словник мови письменників. Лінгвостилістика : об'єкт – стиль, мета – оцінка : зб. наук. праць, присвячений 70-річчю від дня народження проф. С. Я. Єрмоленко / Відп. ред. академік НАН України В. Г. Складенко. Київ. Інститут української мови НАН України, 2007. С. 133–138.

92. Ставицька Л. О. Естетика слова в українській поезії 10-30-х рр. ХХ ст. Київ, 2000. 154 с.

93. Станиславский К. С. Собрание сочинений : в 8 томах; Редкол. : М. Н. Кедров (гл. ред.) и др. Москва : Искусство, 1958. Т. 5 : Статьи. Речи. Заметки дневники. Воспоминания. 1877–1917. 686 с.

94. Стилїстика української мови: навчально-методичний посібник / за ред. А. С. Попович. Кам'янець-Подільський, 2017. 172 с.

95. Стишов О. А. Основні тенденції розвитку лексичного складу українській мові початку ХХІ століття. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2012. № 1. С. 406-415.

96. Стретович Т. П. Класифікаційне розмаїття видів метафор. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 9 : Сучасні тенденції розвитку мов : зб. наук. праць*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 16. С. 232-239.

97. Сумцов М. Ф. Слобожане: Історико-етнографічна розвідка. Харків, 2002. С. 160.
98. Сучасна українська літературна мова: Підручник / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.; За ред. А. П. Грищенка. 3-тє вид., допов. Київ: Вища шк., 2002. 439 с.
99. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1973. 438 с.
100. Сучасна українська літературна мова: навчальний посібник / С.О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ та ін. Київ: Літера ЛТД. 2011, 560 с.
101. Сучасна українська мова: Підручник / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін.; За ред. О. Д. Пономарева. Київ: Либідь, 1997. 400 с.
102. Сjuta Г. М. Літературна норма vs норма поетична. Культура слова. Київ, 2011. Вип. 74. С. 51-59.
103. Таран О. С. Семантика символів природи в поезіях Олександра Олеся: лінгвопоетичний та етнокультурний аспекти : автореферат канд. філол. наук. Харків, 2002. 19 с.
104. Тараненко К. В. Прагмалінгвістичний аналіз антонімів у поезії Сергія Жадана. *Мова і культура*. 2013. Вип. 16, т. 1. С. 224-230.
105. Тараненко О. О. Архаїзм. Українська мова : енциклопедія / [НАН України](#), [Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні](#), [Інститут української мови](#) ; ред. [В. М. Русанівський](#) [та ін.]. Київ: Українська енциклопедія, 2000. С. 32-33.
106. Ткаченко А. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства): Підруч. для студ. вищ. навч. закл. з гуманіт. спец. філологія, журналістика, літературна творчість. Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. 2.вид., випр. і доп. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2003. 448 с.
107. Томашевська Ж. Лексико-семантичне поле «жінка» у поетичній мові С. Жадана. Мовний простір слов'янського світу: тези доповідей III Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів і молодих учених. Київ. 2017. URL:

http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11760/Tomashevska_L_eksyko-semantychno_pole.pdf?sequence=1&isAllowed=y

108. Тресиддер Дж. Словарь символов / Пер. с англ. С. Палько. Москва : ФАИР-ПРЕСС, 1999. 448 с.

109. Українська мова : енциклопедія / [НАН України](#), [Інститут мовознавства ім.](#)

[О. О. Потебні](#), [Інститут української мови](#) ; ред. [В. М. Русанівський](#) [та ін.]. Київ: Українська енциклопедія, 2000. 752 с.

110. Українська мова (профільний рівень) : підруч. для 11 кл. закл. загал. серед. освіти / С. О. Караман, О. М. Горошкіна, О. В. Караман, Л. О. Попова. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 272 с.

111. Українська мова (рівень стандарту) : підруч. для 11 кл. закл. загальн. середн. освіти / Олександр Авраменко. Київ : Грамота, 2019. 208 с.

112. Українська мова : (рівень стандарту) : підруч. для 11-го кл. закл. заг. серед. освіти / Олександр Заболотний, Віктор Заболотний. Київ : Генеза, 2019. 240 с.

113. Українська мова [рівень стандарту] : підручник для 11 кл. закладів загальн. серед. освіти / І.П. Ющук. Тернопіль : Навчальна книга Богдан. 2019. 224 с.

114. Фоміна Л. Індивідуальний код художньої мови Миколи Вінграновського. *Бахмутський шлях*. 2010. № 1-2. С. 161-164.

115. Фоміна Л. Флористична символіка в художньому світі М. Вінграновського: фольклорна традиція та авторське «Я» [Текст]. *Філологічні трактати*. 2011. Т.3, № 1. С. 34-40.

116. Фоміна Л.Г. Міфологемна мотивація метафор у поезії М. Вінграновського. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету : Історичні науки. Педагогічні науки. Філологічні науки : Збірник наукових праць*. Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2008. Вип. 25. С. 175-179.

117. Франко І. Із секретів поетичної творчості, 1969.

118. Хвильовий М. Я (Романтика) ; Вальдшнепи : вибрані твори. Київ : Знання, 2016. 319 с.
119. Ходаковська Н. *Метафора у поезії Генріха Гейне (на матеріалі збірника «Книга пісень»)*. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». Вип. 53. 2015. С. 256-259.
120. Чорна О. Ю. Лексичні опозиції в поетичному словнику Сергія Жадана. *Український смисл*. 2017. № 2017. С. 77-88.
121. Шаф О. В. Топос міста в поезії Сергія Жадана як маскулінізація світу. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. Київ, 2010. Вип. XXIII. Част. 2. С. 411-417.
122. Ющук І. П. Словник української мови VI століття. Київ: Київ. міжнар. ун-т, 2017. 352 с.